LAI HISTORY

IN LAI

(Chuahkehnak)

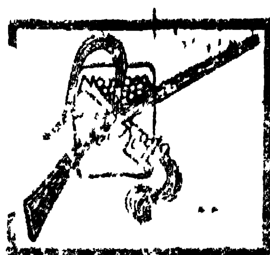

Published by Lai Autonomous District Council, and Printed at the A.C. Press
Lawngtlai. C. 700.

LAI HISTORY

IN LAI

(Chuahkehnak)

Published by Lai Autonomous District Council, and Printed at the A. C. Press Lawngtlai. C. 7..0:

BE - HMAI

Hi ca-uk LAI HISTORY hi Lai mi kan chuah keh nak le, sullam kan kal um nak hi mitampi nih kan nghalh khawh loh ca-ah khawchak lei i kan unau le Interest a ngei mi hna le, Mirang chan lio i ca-uk a ser mi hna zoh chun in hi ca-uk hi ser a si.

Kan Pipu liau-ah chuahkeh nak le kan um kalnak sullam hi rak nghal ngai hmanh hna selaw, ca-uk tuah le ca ţial i chiah an rak nghalh lo ca-ah ţhangthar mino thawkin ţial a si i, a tiamtlingte zawngin ţial khawh a' har ko. Cu a si ca-ah cun a relmi nan hrang zawng ah nan duh ning lo ruahnak a tlamt ing kho lai lo ti ah ka ruah. Mi vialte i nan kan bawmh le a ruahnageih nan kan thiam kan in nawl ko hna.

(Z. HENGMANGA)
Arts & Culture Officer,
Lai Autonamous District Council,
Lawngtlai.

THE NAME - CHIN

Kawlram le India ram karlak tlang cung i a um mi miphun vialte hna cu miphun pakhat an si ko nain, anmah le an umnak hoih cio in an min a phunphun in an i sak cio. Cu hna cu: Lai, Zo, Mizo, Bawm, Kuki, Thodo, Meitei, Mara ... tiah anmah le an umnak hoih in an i sak cio hna.

Cu bantukin Laimi timi chung zongah hin a phunphun in an i ṭhen i, an pupa min chuankhan in min a sakmi zong an um i, an umnak hmun min chuankhan in a sakmi zong an um i, a phunphun in min an i sak cio dih. Tidim nih 'Zo' an i ti i, Falam, Haka, Matu, Thlantlang nih 'Lai' an i ti. Thlanglei Laitlang i a ummi zong nih Cho, Khami, Mara, Riang, Khu, Sho, Yaw, Kyaw an ti.

Cuticun anmah nih cun min a phunphun an i sak nain Mar nih cun 'Pawi' an ti hna i, miphun dang vialte nih cun 'Chin' an ti hna. Mar nih 'Pawi' an ti mi hna cu, sullam a ngei lo i, zeihmanh ruah than awk le tuaktan awk a um lo. A si nain 'Chin' ti mi min hi cu 'Zeicahdah anmah nih an i auhnak min

a si lomi min hin vawlei cung miphun vialte nih hngalh an si hnga? ti hi ruah awk a tlak.

SANGERMANO RECORD

A.D. 1783 ah Kawlram ab Siangbawi riahtuan awkah a ra hmasabik mi pa, Roman Catholic Siangbawi Father Sangermano nih, "The Burmese Empire" timi cauk ah cun hitihin a tial:

"Chien tlangin nichuahlei degree 20:30, le 21:30, Latitude karah hin ram dawh ngaimi pakhat 'JO' an ti mi ram a um i, cu ram i a ummi hna cu 'Chien miphun' kan si tiah an i ti. Cu cu Kawlmi nih 'Chin' tiah an kawh hna,' tiah a tial.

MIRANG RECORD

Lairam cu a hohmanh uk lomi ram a rak si nain, 1889 kumah Mirang nih an hun tei i, an hun uk hna tikah, an ukmi hna cu zei bantuk minung dah an si hnga i, khuazeika in dah an rat hnga ti cu hlathlai an thawk. Tidim miphun hna cu, "Khuazei in dah nan rat?" tiah an hal hna tikah, "Zo miphun kan si i, Chinnusi in kan ra," tiah an leh hna.

Cucaah cun Carey & Tuck nih cun, "Laimi Eden dum cu Ciimnuai a si," tiah an ţial.

---

1. Sangermano Rev. Father: "A Discription (Rome; Parbury Allen, & Co. MDCCC XXX III; Reprinted at the Government Press Rangoon.

Falam le Haka peng minung cu, "Zei miphun dan nan si i, khuazei in dah nan rat ?" tiah an hal ve hna i, "Laimi kan si i, Lailun in kan ra," tiah an ti hna. Cuticun Tidim nih an chuahnak le an miphun chu phun dangin an chim i, Halkha Falam le Matu nih cun'.phun dangin an chim. Thlanglei Laimi zong nih phun dangin an chim caah zei bantuk mi dah an si i, khuazei in dah an rat ti cu biatak tein an hlathlai i, an hmuhning cu cauk in an tial tikah "Kawlram le India ram karlak i a ummi hna cu miphun phun khat an si nain, India ram i a ummi hna cu 'Kukki miphun' an ti hna i, Kawlram i a ummi hna cu 'Chin miphun' an si tiah an ti. Cuticun kum 1896 ah hin Laimi min cu 'Chin' tiah an rak fehter caah nihin tiang vawlei cung mi-

phun viakte bingaih in 'Chin' ti min an put thai nak hi a si 3.

Mirang nih 'Chin' tiah an rak ti hna nak hi, a sawhsawh in a si lo i, sullam tampi a um caah a si.

DR. TIN AUNG RUAHNING

Kawlram catial thiambik pa Dr. Tin Aung Rector, Rgn University nih cun, hi tihin a ti : Chin pa pakbat hi bawm nganpi a phuah i Kawlram ahung tlawng an ti. Kawlmi nih cu pa an zoh tikah a minung hmu loin a bawm phurhmi lawng cu an hmuh i, an khuaruah a har i, 'Chin a ra, chin a ra,' tiah an zuan hnawh. A sin an va phak tikah cun mipa a rak si i, chin cu a phurhmi a rak si. Cucaah cun Laimi cu Chin an ti hna", (Kawl holh in Chin ti cu Lai holh in Bawm ti a si) tiah a rak tial.

PROFESSOR LUCE TIALNING

Rangoon University Professor G.H. Luce nih cun hithin a tial ve : "Tibeto Burman miphun Kawlram nichuahlei in Kawlram chungah an rak rat lio ah hin, Kawl le Thet miphun hi an rak i tu longmang. Hi lio thlaiu Laimi phun hi an pawngah an rak um ve ko nain, an

i tuknak ah hin chin hna cu an i tel bleng lo. Cu tikah Kawl a cheu le Thet a cheu hna nih cun an palh sual hna i, Laimi chu an rak kah ve theu hna. Cu tikah cun Kawlmi nih annih cu kap hna hlah u, tange chin an si, tiah an ti, an ti. Kawl holh in 'Tange Chin' ti cu 'Hawikom' tih nak a si. Laimi cu hawikawm kan si caah kap hna hlah u, tiah an rak ti hna caah Laimi cu 'Chin' tiah an ti thai hna," tiah a rak tial ve.

Hi hna pahnih bia hi History a thiammi hna le Laimi phun upa nih an ruah tikah si dawh hrimhrim a si lo. An hramthawk hrimhrim ah hin 'Chin' miphun hrimhrim rak si dawh a si deuh an ti.

3 Carey, Bertram S., & Tuck, H.N. : The Chin Hills Vol. I
(Rangoon Government Printing Press) 1896.

LUNGKUA MIPHUN

Laimi phun a si mi pauh nih an chuahnak an chim tikah 'Lungkua in kan chuak' tiah an chim deuh. Tidim Zo nih Ciimnuai lungkua in kan chuak an ti i, Falam Haka Thlantlang nih Laifun Lungkua in kan chuak an ti. Mizo leh Hualngo nih Seipui Lungkua in kan chuak an ti i,

phun vialte hngalh in 'Chin' ti min an put thai nak hi a si 3.

Mirang nih 'Chin' tiah an rak ti hna nak hi, a sawhsawh in a si lo i. sullam tampi a um caah a si.

DR. TIN AUNG RUAHNING

Kawlram catial thiambik pa Dr. Tin Aung Rector, Rgn University nih cun, hi tihin a ti : Chin pa pakhat hi bawm ngahpi a phurh ti Kawlram ahung tlawng an ti. Kawlmi nih cu pa an zoh tikah a minung hmu loin a bawm phurhmi lawng cu an hmuh i, an khuaruah a har i, 'Chin a ra, chin a ra,' tiah an zuan hnawh. A sin an va phak tikah cun mipa a rak si i, chin cu a phurhmi a rak si. Cucaah cun Laimi cu Chin an ti hna", (Kawl holh in Chin ti cu Lai holh in Bawm ti a si) tiah a rak tial.

PROFESSOR LUCE TIALNING

Rangoon University Professor G.H. Luce nih cun hitihin a tial ve : "Tibeto Burman miphun Kawlram pichuahlei ih Kawlram chungah an rak rat lio ah hin, Kawl le Tibet miphun hi an rak i tu langmang. Hi lio ahhin Laimi phun hi an dawzah an rak um va ko nain, an

i tuknak ah hin chin hna cu an i tel hleng lo. Cu tikah Kawl a cheu le Thet a cheu hna nih cun an palh sual hna i, Laimi chu an rak kah ve ţheu hna. Cu tikah cun Kawlmi nih annih cu kap hna hlah u, tange chin an si, tiah an ti, an ti. Kawl holh in 'Tange Chin' ti cu 'Hawikom' tih nak a si. Laimi cu hawikawm kan si caah kap hna hlah u, tiah an rak ti hna caah Laimi cu 'Chin' tiah an ti thai hna," tiah a rak tial ve.

Hi hna pahnih bia hi History a thiammi hna le Laimi phun upa nih an ruah tikah si dawh hrimhrim a si lo. An hramthawk hrimhrim ah hin 'Chin' miphun hrimhrim rak si dawh a si deuh an ti.

3 Carey, Bertram S., & Tuck, H.N. : The Chin Hills Vol. I (Rangoon Government Printing Press) 1896.

LUNGKUA MIPHUN

Laimi phun a si mi pauh nih an chuahnak an chim tikah 'Lungkua in kan chuak' tiah an chim dih. Tidim Zo nih Ciimnuai lungkua in kan chuak an ti i, Falam Haka Thantlang nih Laifun Lungkua in kan chuak an ti. Mizo leh Hualngo nih Seipui Lungkua in kan chuak an ti i,

Sakta Sawmhai phun hmanh nih Bawlhram lungkua ta kan chuak tiah an ti ve.

History a dot hlattu hna nih Laimi Cimmuai, Lailun, Seipui le Bawihram lungkua i an um hlan ah hin Kawlram Kale-Kabaw valley ah an rak um lio hi fiang tein hngalh an si. Laimi pupa hna hrimhrim zong nih "Kale Myo i an rak um lio ah Shan Sawbua (Shan Siangpahrang nih a rak kan hrem tuk i, rian a kan tuanter i, an duhaing a tuan kho lo mi hna kha an kut dong a tan hna i, cu hantukin kut dong an tanmi kha sei khat a si tiah an chim. Cuti a si ahcun Laimi nih lungkua in kan chuak an ti lengmangmi hi, Lailun, Cimmuai, Seipui le Bawihram lungkua i an um hlan ah hin lungkua pakhat khat ah saupi rak um cang hna selaw a dawh.

PEKING CAVE (PEKING LUNGKUA)

Minung hramthawknak a dothlattu hna nih, vawlei cung minung vialte hi ka [illegible] in kan chuak i, Caucasus, Mongoloid le Africa ram in kan chuak tiah an [illegible] mi vialte cu Mongoloid [illegible] an ti. Mongolian mi [illegible] Peking Cave an timi Peking

lungkua in a chuakmi an si tiah an ti. Thilhlun a dot hlattu hna nih Peking Lungkua ah hin kan hnulei kum Thawngkhat i minung nih mei an kaumi vutcam le minung nehnang an hmuh mi Laimi nih an chuahnak an chim tikah lungkua in kan chuak an ti lengmangmi hi Peking lungkua i an rak um lio bia hawi hi an chim hnga maw ?

CHINLUNG LUNGKUA

Mr. K. Zawla, India Zo minung umtuning a hlathlaitu nih, "Paihte miphun zong hi Chinlung lungkua in a ra ve mi an si," tiah a tial. Paihte miphun hi Chinlung lungkua in an rat a si ahcun 'Paihte miphun hi anmah lawng in a ra mi a si lo i, Laimi dang vialte he hmunkhat ah a ra um an si caah. Laimi an dihlak in Chinlung lungkua in a rami si dawh an si, Central China i a ummi vialte cu Peking lungkua in a rami an si caah Laimi cu Central China timi Chinlung hmun i a ummi an si ahcun Peking lungkua in a rak ra mi an si ti cu a fiangmi a si. Cucaah cun Laimi nih Lungkua in kan chuak an ti lengmangmi hi Ciimnuai, Lailun le Saipuj si loin an chim duhmi cu Peking lungkua hi a rak si deuh lai.

Chinese History ah hin, "Chou le Chin pennak a rak thawknak hmun hi Chinlung tlang nih a kulh,"- tiah a um i, hi Chinese History Chinlung hi le K. Zawla nih a tialmi Chinlung hi pakhat a si lo kho lo i. Tedim lawng si loin Laimi pauhpauh hi Chinlung lungkua in a hung chuakmi an si lai ti hi a tiang ko. Tidim miphun nih bitibin hla an ngeih:

"Eiteng khawlkham a tuam om lo,
KHUL a piang in kilel leng,
Tunsung khat a piang hi ngeingei e,

Tunsung khat a piang hi ngeingei e,
Sanggam suahpih Laigui zawng kham hi ngeingei e" an ti. 5

A sullam cu:

"Kan dihlak hmunkhatte ah,
Lungkua chuak rual hmunkhat ah.
Nu khat pa khat hrin fam nih,

Nu khat pa khat hrin fam nih,
Chunkkhat laifai kan si lo maw?
Zatial kut sihin loeng hlan lawng"
ti nak a si.

Cuonah cun Laimi hi Peking Cave [illegible] chuakmi Mongoloid miphun an si i, [illegible] tompi [illegible] ah Central China [illegible] Chinlung [illegible] [illegible] ar hong [illegible] i,

miphun phun khat si nak muisam ngei in an um i, Lairam an bung phak tiangah hin hlan i hmun khat i an um i, nu khat pa khat chuak an si nak le, chungkhar pakhat bantuk i an umnak kha hla in an phuah mi a si ti cu fiang tein hngalh khawh a si. A si nain 'Chinlung' timi hmun le tlang hi Tuluk ram ah hin a um taktak hnga maw? Atu i Laimi ai ti mi kha hi, culai hmun i an rak um lio ah cun an min ah zet an rak ti hna hnga dah? ti hi ruah a haumi a si.

CHINLUNG UMNAK HMUN

Laimi upa tampi nih an rak chim tikah "Zotlang in kan ra" ti hi a tambik nih an chimmi a si. 'Zotlang' timi hi Falam peng le Thlantlang peng tonnak hmun "Sunthla" khua chak ah khin a um ve i, cuka cu an ratnak an chimmi hi a si hnga maw? ti tikah, cuka Zotlang i an um hlan ah hin Sunthla in Lailun in, Simpi khua in Kale-Kabaw valey i an um lio kha upa tampi nih an ciin rih, Falam peng Zotlang si loin kadang Zotlang si dawh a si i, Falam peng Zotlang nu hi [illegible]

umaak Zotlang mis sak than hna selaw a dawh. 6

5. Pu Sing Khaw Khal, B.A.,B.R.E.; The Theological Concept of Zo in the Chin Tradition & Culture P.9

6. Pu Ro Thang, Ex.M.P. : in his private Biaugraphy and Lai family Tibet tuanbia abhin, "Tibet miphun thlabtu cu Zawng a si i, cu Zawng cu Yarlung valley i Zotlang timi abbia Demonees he an rak i um i, cu hna (Zawng le Demonees) nih cun an kan hrin," tiah a um.

Tibet ram Map kan zoh ahcun an ram nichuahlei Hukong nelrawn ah Zo tlang timi cu a um taktak ca-ah, atu ho Kawlrammi vialte cu Tibet ram in a rami kan si i, Kawlram ah a rami phun thum lak hmanh ah cun Tibetto-Burman phun chuagmi kan si tiah an ti caah, Laimi nih Zotlang in kan ra' tiah an timi hi Tibet ram Zotlang hrimhrim hi a si ti cu a fiang ko.

"Burmese Political History ah cun, "Chin" hna cu Manchu (Yello River) tiva nelrawn in an siam" tiah an tial (7) Tibet an Map kan zoh ahcun Chinlung tlang cu Manchu tiva neel a kulhtu a si. Cuca-

ah cun Chinese History ah "Chou le Chin pennak a rak thawhnak hmun cu Chinlung tlang nih a kulh," a ti mi tlang hi Laimi an thawh an seemnak hmun a si ti hi a fiang i, kum tampi hnu ah Chinlung tlang in nichuahlei ah an hun i thawn i, Zotlang ahhin can saupi khua an sa ti cu a fiang mi a si.

Cuca ah cun a 'awinak in kan chim ahcun Laimi cu Peking Lungkua in a chuakmi Mongolia miphun an si i, kum tampi hnu ah Central China i Chinlung tlang hrawng ah an um. Cuka ah cun can saupi an um hnu ah nitlaklei ah an hun i thial i, Tibet ram Zotlang (of Zothang) an hun phan. Zotlang ah cun saupi an um i cuka hmun cun Kawlram 'lei ah an rat ca-ah Tibet mi hna he zong hin an holh 'le an ziaza hi a khatmi tampi a um i Tibeto-Burman chuanmi an si ti zong an ti hna.

Zohchun awk ah:

Number	Tibet	Kawl	Lai	Kachin
1	Ching	Tit	Khat	Ai
2	Nyi	Hnih	Hnih	Nih
3	Sum	Tung	Thum	Masum
4	Zhi	Le	Li	Mali

5	Nga	Nga	Nga	Manga
6	D'rug	Chauk	Ruk	Khu
7	Buh	Khuhnih	Sarih	Sarih
8	Gye	Sit	Riat	Mesat
9	Gu	Gu	Kua	Chikhu
10	Chu	Fase	Sawm	Pahra Si

A cunglei Number reinak kan zoh tikah pakhat le pakhat pehtlaihnak an ngeih din ca ah, hi miphun hna hi hmunkhat i a rak um mi le ci khat thlah kiat an rak si hrimhrim lai ti hi a fiang.

WANGSHUTANG RECORD

Chinese Historian Mr. Wangshutang nih "The China Land of Many Nationalities" timi ca-uk ah: "Tuluk ram laifang nelrawn ah hin miphun hme tete tampi an um i, cu hna cu, Lai, Yao, Chuang, Salai, Salung, Tai, Khalkha, Bawm le Tibet ram siar Thlanglei kam deah ah hin, Yau, Tung, Ling, Lai, Miaohai le a dang phun tampi an um i, an (kum 1955 ah) hi 30 million 9 hrawng an um rih ti ah a tial. (9)

Wangshutang nih a tialmi miphun vialte hi atu Lai ram le India ram

i a um mi miphun hi an si dih. Lai cu-Laimi: Falam, Halkha, Thlantlaang le Matu hi an si i, Yao (or) Yau cu Tidim, Paite Thado miphun hi an si i, atu ah-cun Zo an i ti. Chuang cu Cho le Khami miphun an si i, Thlanglei Laitlaang Mindat le Kanpalet ram i a um mi h an si. Salai le Salung cu Kawl ram hmun rawn i a um mi Salai Chin (or) Hmun rawn Laimi an si i, Tai timi hna cu Thailand ram ah an um. Yau hi Lakher (or) Mara miphun hi an si i, Tung cu Zotung mi-phun hi an si.

Hi miphun vialte hna hi atu i Cinzah Zathang Khenglawt ti bantuk hi an rak si i, an diblak komh hin 'Chin' ti an si. 'Chin' ti cu Chinlung miphun' ti-nak a si. An umnak hmun hi Chinlung hmun a si ca-ah an umnak hmun min chuankhaan in an min ah 'Chin' tiah an rak ti hna.

CHINESE HISTORICAL RECORD (10)

'The Chinese Chronicle ah hin Man lio Tuluk Siangpahrang uknak cu a tang-ei bantuk hin an tial.

1, Shah Siangpahrang uknak cu B.C.21-16 Century tiang

2. Shang Siangpahraang uknak cu B.C. 16-11 Century tiang

3. Chou(West) B.C. 1100-770 tiang

4. Chou(East) „ „ B.C. 770-221 tiang

5. Chin „ „ B.C. 221- A.D. 24 tiang

6. Han „ „ A.D. 25 - 220 A.D. tiang.

Shang pennak cu B.C. 1766 in a thawk i Chau pennak nih B.C. 1122 ah an tei ca-ah Chau nih B.C. 1122 in 770 tiang an uk. "Chau nih Shang uknak an tei khawhnak cu, a ralkap Chiang miphun an thawn tuk ca-ah a si," tiah a tial. 'Chiang' ti mi hi 'Chin' ti a si. A cheu nih Chiang tiah an tial i, a cheu nih Chin tiah an tial. Cuca-ah cun Chin miphun hi B.C. 1122 lio hrimhrim ah hin huham le bochan awk tlak miphun phunkhat muisam ngei in an um cang.

9. China Land of Many Nationalities:

Wangshutang pp:

10. China Today No. 6. 1985. Release by the Chinese Embassy, Rangoon.

Hi chan lio minung hna hi miphun phun khat le phun khat an i do tawn i a ţhawng deuh pauh nih an rak i uk tawn ca-ah Chon Siangpahraang zong cu Chin miphun hna nih cun an rak doh hna i, an rak tei ve hna ca-ah B.C. 221 in A.D. 24 tiang an rak uk ve hna.

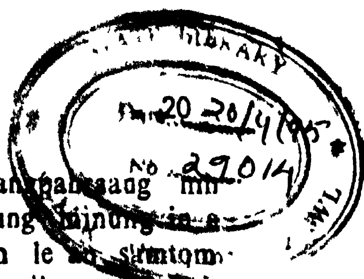
CHIN DYNASTY - SHIH HUANG TI SIANGPAHRAANG

Shi-huang Ti Ti Siangpahraang hi Tuluk Siangpahraang lakah minthang bik pakhat a rak si. B.C.221 ah Siangpahraang uknak cu a laak i. hi lio ah hin amah cu kum 23 lawng a rak si. Ngakchiate a si lio in uknak cu a laak i, kum 36 chung, amah kum 59 tiang a ţuan. Hi pa nih hin thil khuaruahhar ngai pakhat a tuahmi cu "Tuluk Ralhau" (The Great China Wall) an ti mi Ralhau kha a si. Yellow Sea (Rili Aihre) in Goby thetse rawn tiang meng 4000 a saumi Ralhaupi cu a san 20, a chahlei ah Rangleeng tuah hnih artlaang in an kal kho. Cu tluk a sangmi le a chahmi cun meng 4000 san cu a chon zut ko. Chaklei in Talters pawl nih an rak tuk lengmang hna ca-ah kan tei kho hna hlah seh tinak ah

a tuahmi a si. Cu Ralbau cu vawlei cung thil, khuaruahhar lakah a tel ve mi pakhat a si tiah an ti. (11)

SHIH HUANGTI PALACE

THILHLUN kawltu hna nih (Archeologist) kum 1974 ah khan Peking khua in meng 550 a hlatnak hmun pakhat cu an cawh i, cuka cun thil hlun thil khuaruahhar ngaimi pakhat an hmuh i, Chin Dynasty Siangpahraang Shi-Huang Ti Siangpahraang Inn (Palace) a si an ti. Siangpahraang Inn Area (Palace) cu a tung meng 21, a vaang zong meng 21 in tung vaang pah in a um i, cu chungah cun a thlapmual zong a tel. Shi-Huang Ti Siangpahraang nih cun Chuntlung Laimi tlak in Ralkap 80,000 a ser hna i, a Inn(Palace) a velchum meng 21 cu artlaang tein a kulh ter hna. A lai ah a Siangpahraang Innpi a um i, amah le a tlangchuak hna le a Rangleeng zong an milem a suai hna i a chiah hna. Chuntlung Laimi (Ralkap) hna cu pe 6 sang in a ser hna i, an thilthuam cu Puan sawihnawt an si. An Samtom cu an lungkheeng cungah tomlangh in an i tom dih. (12)

Sbi-Huang Ti Siangpahrang nih Ralkap ah Laimi chuntlung minung in a suaimi hna an thilthuam le an samtom zoh tikah bin, an puan sawihnawt hi Laimi pupa hna nih Puan an i sawihnawt ning tein a si i, an samtom zong cu Laimi lukheeng cung. samtom pawl tomlangh bak te a si ko.

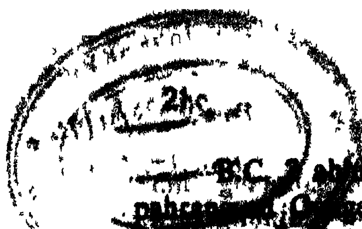
(11) Newsweek Magazine 27.9.1981

(12) The Guardian Daily News 1957, Rangoon ; Reproduce by the Newsweek International Magazine in 27. 9.1981

Ca ah cun Sbi-Huangti le a ralkap pawl hi Laimi hmanh ah hmailei samtom Laimi si dawh ngai an si. Hi Guardian Daily News nih a chuahmi le Newsweek International Magazine nih a chuahmi hi catialtu Pu Chawn Kio hrimbrim nih a hmuhmi a si hlei ah, Lai tuanbia a dothlattu Pu Ro Thang zong nih hmailei samtom Laimi si dawh ngai an si tiah a ti ve.

SHI-HUANG SIANGPAHRANG

Shi-Huang Ti Siangpahrang cu B.C. 185 ah a thi i, Siangpahrang dangdang an i thleng lengmang i, a hnubik ah Qin Shi-Huang Siangpahrang a bung kai.

B.C. 2 ahkin Qin Shi Huang Siang-pahcan... Genghis Khan nih a tuk i a Ralhau vialte a hrawh dih. A.D. 24 ah Chin... cu Khublai Khan nih a tuk than hna i, a tei hna caah Chin Uknak (Chin Dynasty) vialte cu a hrawh dih. Cuticun Chin Uknak cu Han Ukna nih an tei hna i, an hrem tuk hna caah an celh ti lo i, Chinlung tlang le Yellow tiva neel rawn hrawng cu an chuah tak i, Tibet ram Zotlang ah an i thial. Asinain an zam tikah hin hmunkhat pi ah zam loin, a thipthiar in a bu a bu in an zam ca-ah kum tampi an rau.

CHAWNG CHING MANG LING

Marcopolo Dairy, "The Sven Headen's Trans Himmalaya", timi cauk chungah cun; "Ching Paws le China hi phun khat an si. Cun Chawng Ching Ling cu Tuluk ram in a chuak i ram dangah uknak pakhatnak a nei" tiah a tial.

Cun, kum 1902 ah Lairam a rak phanmi American Missionary Sibawi Dr. East nih, "Morcopolo nih a tialmi Chawng Ching Ling hi, Laimi nih a kan hngalhmi a si" tiah an timi Chawng Ching Mang Ling he hin ai khatmi a si," tiah

a ţial ve

Chawng Ching Mang Ling hi luchung samtom Laimi ţawng si loin, hnulei samtom Laimi zong 'a kan hringsortu' a si' tiah an ti. Lukheng cung samţom Laimi nih cun, atu an umnak Lairam an phak hnu ahhin 'Chawng Ching Mang ling' ti loin 'Cong Cin le Mang Lian' an ti hna i, a biak in an biak tawn hna. Halkha Laimi nih 'A kan hringsortu Mang Lian min kan khirh' an ti i, Halkha khua an tlak hnu ahhin an ţapa pakhat cu Mang Lian an i sak. Mang Lian cu a thung upa i, khuavang ngai a si. Nikhat cu a khuavang an chaah lio ah phusim a hung herh i, mi zapi hmuh hngah ah khua nih a dak i van ah a nung in a kai i a lo tiah an ti.

Cu caah cun "Mang Lian" cu a kan hringsortu "Cong Cian le Mang Lian" nih [illegible] khuazing a si' tiah an ti. Khua [illegible] lakmi Mang Lian cu Nawi [illegible] a lung [illegible], atu tiang [illegible] thingthlipi [illegible] lungdawh cu [illegible] 'in a [illegible] Chawng Ching Mang Ling cu a [illegible] khuazing a [illegible] Mang Lian zong [illegible] khuazing [illegible] a kal ve tiah an

ruah ca-ah a lungdonh cu kum fate vok in an biak i, kum thum dan voikhat (phiang kum) ah hin sia in an biak tawn. An thlacamnak ah hin: Maw Cong Cin aw, Maw Mang Lian aw, Maw khuazing aw, Maw Vandar aw, kan zoh law, kan khenh law .... tiah an cam tawn.

Marcopolo nih, "Chawng Ching Ling cu Tuluk ram in a chuak i, ram dangah uknak pakhat a ser," a ti mi hi. Tuluk History zongah "Gangest Khan nih Shi-Huang Ti uknak a tuk i. a Ralhau vialte a hrawh dih lio ah a zam mi a si" tiin an um ca-ah, Tuluk Chawng Ching Ling le Laimi Chawng Ching Mang Ling (Cong Cin le Mang Lian) hi ai khat mi an si lo kho lo.

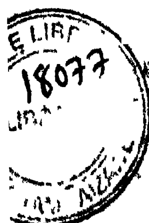
Cuca-ah cun Chin hna cu A.D. 24 lio hrawngah hin Manchu tiva neelrawn (Yellow River) le Chinlung hmun in an rak zam i, Tibet ram Zotlaang ah khua an hung sa i, cu lio ah an hruaitu cu Chawng Ching Ling hi a si. Banglore khua ah "Chinlung Hotel" tiin Tuluk pawl nih Hotel ngannpi an tuah mi zong khi Tuluk ram Chinlung hi an chuankhaan mi a si. Cuca-ah cun Chinlung mi

hna nih Chin Dynasty an tuah i, cu hna cu 'CHIN' ti an si. Cu Chin miphun chungah cun, Lai, Zo, Yuo, Yao, Tung, Tai, Salung, Salai, ... tiah miphun hmetete an rak um. Cu an min vialte cu an hon i rat pi cio ca-ah, an dihlak min ah 'Chin'. ti an si i. Chinlung le Zotlaang i an rak um lio i, an phun hmetete min kha an hon i rat pi ca-ah Zo, Zotung, Lai, Bawmzo, Salai (Plain Chin) ti min an putnak hi a si.

Mi cheu nih cun 'Laimi cu Lailun Lungkua in 'an chuah ca-ah Laimi' ti an si, tiah ah ti tawn. A si lo, Tuluk ram i an um lio 'in Laimi an rak si cang i, Lairam an hung phan i, Laimi ah 'i dornak a si ca tu ah 'Lailun' ti a si. Falam peng Zotlaang zong hi Tibet ram Zo tlaang i an rak umnak phih lonak ah 'Zotlaang' tiah an auh thannak a si.

'Chin' ti zong hi, Dr. Tin Aung nih "Bawm phor' tinak a si tiah a ti mi kha si loin, an hram thawk tein 'Chin' an si ca-ah, an rat lio i an bualcaam nak tiva zong Chindwin (Chin Tikhur) tiah kawh a si nak hi a si. 'Dwin' ti cu, Tikhur ti a si i Chin mi hna tikhur tinak a si.

TIBET RAM IN KAWL RAM AH (X)

Chin hna cu Zotlaang ah hin zei can an um ti hngalh khawhnak a um lo nain, can saupi an um hna ah ram tha deuh le umnak tha deuh kawl duh ah Hukawng tlang kuar ah hun tai i, thlanglei ah an rak zuang. Rangoon University Professor C.C. Lewis zong nih, "Laimi phun cu Tuluk ram laifang hrawngah an rak um i, cuka cun Tibet ramah an i thawn i, Bramaputra tiva le Salwen tiva hna ah i kaarlak in an hung

muang i, kum tampi hnu ah Chindwin tiva hna Kachin ram pighuahlei Hukawng neel rawn in Kawl ram ah an hung lut" tiah a tial. (13)-?

Hi lio hi zeitik kum hrawng dah a si hnga?

(13) Vumson, Dr. 20 Heitong p. 28
Dr. Vumson nih cun "Buddist Biaknak an duh lo caah Chin hna cu Tibet ram in an saam" tiah a tial. (43)-?

Hi lio hi zeitik kum hrawng dah a si hnga? Professor G.H.Luce nih "Journal of Burma Research Society 1964" ah hi-thin a tial: "Chin miphun Hukawng tlaang cung i an rak um lio hi A.D. 400

hrawng a si" (14) tiah a ţial. Cuka cun an hung zuang leongmang i Sallwen tiva hna an hun tan hnu ah Myitkyina le Bhamo karlak hrawng khin Kawl ram ah cun an hung lut i, Irrawaddy tiva an tan hnu ah Chindwin tiva an hung phan. Chindwin nelrawn ah cun saupi an um ca-ah, cu tiva cu Chin mi nih tikhur ah an hman an ti i, "Chindwin" tiah min an sak thai. A sullam cu 'Dwin' ti cu Kawl holh a si i, 'tikhur' tinak a si. Chin '(Laimi) Tikhur" tinak a si.

Kachin miphun he hin hmun khatah an rak ra ţi hna i, Shwebo khua chak thlang ah hin Kachin miphun he cun an rak um ţi hna. Saupi an um ţi hnu ah, Laimi cu dubsah tein thlanglei ah an zuang. Laimi le Kachin miphun cu hmun khat ah an rat hlei ah hmun khat ah saupi a um ţi mi an si ca-ah unau-kan si an ti i, Kachin miphun nih hi tibin tuanbia an ngeih: "Lai pa le Kachin pa cu hmunkhat ah an ra ţi i, Laipa cu upa deuh a si i, Kachin pa cu ngakchia deuh a si. An ra lengmang ko i, lampi ah Kachin pa nih cun, 'ka u, pawng ka kal tak lai rak kal chung a ti i, a u pa nih cun a kal tak. A nau pa

Kachin pa cu saupi a rau i, a u pa nih cun a kal tak. A u pa nih cun a kal pah in hnahcang kung a sam tak i, a nau pa cu a hngah cun a ra. A u pa nih cu a hun zulh lengmang ve i, a u pa nih hnahcang kung a sah takmi cu a hun hmuh tikah kutcaang can a rak ţhang cang. A nau pa nih cun khua a ruat i, ka u pa hi a thingkung haumi hmanh kutcaang can a ţhang i, hlat tuk a kal cang lai. Cucaah cun ka phan kho ti lai lo a ti i, dawi loin cu ka ah cun a taang," au ti. Cucaah cun Kachin nih atu tiang ian an sak tik hmanh ah hin khaan lawng pakhat hi an tuah i, a bo hmanh um loin, ka u pa ca-ah tiah an awnh tiah an ti. Kachin nih cun Laimi cu 'Khang' an ti hna i, (Keneh) tinak a si.

'Laimi' cu duhsah tein an bung zuang lengmang i Monywa khua chak hrawng ah Khin saupi khua an sa ţhan. Kum 1971 ah khan Thilhlan kawltu Kuantlizamvung nih Monywa khua chak hmun pakhat ca a cawh i, Laimi pupa hna nih an hmuh mi Zeenthawl kual le Boelkhoong kual tete tampi a hmuh. Zeenthawl (Fungki ţial le a dang thawl) hna hi Laimi ti lo nih cun miphun dang

nih a hmangmi an um lo ca-ah hi Zeenthawl hi Laimi an rak um lio i an rak hman mi a si ko lai ti cu a fiang ko. Cu thil hna cu Carbon 13 in an zoh tikah A.D. 800 hrawng lio thil a si tiah an ti.

Dr. F.K.Lehman nih "The Structure of Chin Society" (15) ti mi ca-uk ah, "Laimi tuahbia hi A.D. 750 hrawngin a thawk" tiah a ṭial. Cuca-ah cun Dr. F.K. Lehman nih a ṭial mi hi Laimi hna Kachin ram Chindwin tiva kam hrawng i an um lio le Monywa hrawng i an um lio in a thawk ca-ah a si i, A.D. 750 hrawng in 800 hrawng ah hin Laimi hna cu Chindwin tiva kam hrawng le Monywa khua chak hrawng ah an rak um ti cu a fiang.

15. Dr. Vumson : 20 History p 35.

Cuka Monywa hrawng cun an hung yuang ṭhan i. Sagaing khua pawng in Irrawadi tiva le Chindwin tiva kar ah khin sau nawn an um ṭhan i, Chin Ywa an ti. Ywa ti cu khua tinak a si ca-ah Chin khua tiah an rak ti. A tu Sagaing khua khi "Chin-suh" an rak ti i, Chin Meeting tuah nak hmun tinak a si.

Zeicahdah hmunrawn le hmun ṭhatnak hin an i ṭhial lengmang hnga ti hi

ruah awk in a um. A sinain Laimi hna hnu hin Shan le kadu pawl hna kha an ca ve i, Shan le kadu pawl cu mi tam deuh an si ca-ah an rem hna lo. Cu hlei ah cun, Shan le kadu Kawl hi an i tu leng'nang i, Laimi nih cun, cu ti i tuk le i doh kha an rem hna lo ca-ah an i thialnak cu a si.

A.D. 800 hrawngah hin thial hram an i thawk kha a si i, a cheu cu Pagan-Nyangu, Sandaway, Prome le Irrawaddy tiva kam Thayet khua hrawngah an um i, cu hna cu Hmunrawn Lai (Plain Chin of Asho Chin) timi asiloah, Salai Chin timi Asho miphun hi an si. A cheu cu paihte Thilin lei in an kai i Kanpalet ah an um i, atu i Cho miphun (Tulaanglei Lumi) hi an si.

A cheu; Lai le Zo hna cu Salinkyi lei in an kai i, Phuwin tlaangah tlawmpal an um. Phuwin tlaang i an um lio ah hin an hruaitu upa pakhat Pu Vung an timi pa hi a thi i, cu pa min cheinkhaan cun Pu Vung Tlaang tiah an ti. Cucu a hnu ah Kawl nih an thiam lo i, Phuwin tlaang tiah an ti. Phuwin tlaang hi atu ah cun Kawl nih an Pathian biaknak pura tampi an sak i, an lungpipi hna cu an vih i, an

tua
Pathian milem ah an chiah A tlaang cqngah cun an Pathian biaknak pira tampi an sak i, zoh dawh ngai in an tuah i, khua bintuk in an tlaak Cu khua luh lai tlaang hram ah cun Lungdonh pa khat a um i, cu Lungdonh ah cun Milem pakhat an sui i an suaimi pa cu hmai lei samtom a si Cuca-ah cun Kawlmi an um hlan ah, cuka hmun ah cun Laimi (hmailei samtom) an rak mu ti cu a fiang ko (16) A samtom hmanh tomlangh in a si i cu Lungphun cu atu tiang hmuh khawh in a um

Cu hmun cun an ra than i Oksa tlang an tan hnuah Letsa tiva ah an hung tla Cuka cun a cheu cu Letsa tiva hna lei cu an hrawng i, Lungngo khua hrawng ah khin an chuak i, atu i Matu miphun hi an si Matu Laimi le Chaklei Laimi hi nmunkhat te ah an rak ra nain Letsa tiva hin an rak i then A cheu cu vasum lei an hei hrawng i, Kalemyo nelrawn ah khin khua an sa Cu hna cu Tidim Zo, Mizo Hualngo le Laimi a cheu an si Hi hna nih Kalemyo an phak hi A D 900 hrawng si dawh a si (17)

Halkha Thlantlang Laimi hi Kalemyo nelrawn ah kal loin, Letsa tiva i an

tlaknak hmun ah cun sau nawn khua an sak hnu ah, cuka cun an thai lo in, Rua (Manipur River) an hun hrawn i, Simpi khua ah hin saupi khua an sa Simpi khua i an um ho ah hin in 800 renglo an rak si an ti.

(16) Ca tialtu Pu Chawn Kio nih amah brimbrim in 12 2 1987 ni ah excursion a va tuah i a hmuhmi a si

(17) Intervew with Pu Hram Mang of Haka, Vuangtu chung bawi & Pu Rothang Ex M P , Writter of the Lai Family & His Biography

---

Laimi (Zo Mizo Hualngo, le Lai a cheu) Kalemyo ah bueg phak ahhin Shan Tuluk minhun an rak um cang. Laimi cu a phan hmanung an si caah cun Shan Tuluk miphun nih cun an sal hna i, rian fakpi in an tuanter hna An siangpahrang inn saknak le an khua kulhnak ah tlak an rawhter hna Atu tiangah hin cu tlak an rawhmi le an pura sermi hna cu Kalemyo, Pension sang ahkhin tampi a um ko An tlakrawh rawhmi khi atu chan tlakrawhning a si lo i, Mandalay Siangpahrang Inn an kulhnak tlakrawh he khin a a khatmi an si caah, hika hmun ah hin Laimi phun a si lomi miphun dang an

rak um ti cu a fiang ko

Mi cheu nih an chimnak ah cun Kalemyo i a rak ummi hna hi Kawl miphun si loin Shan unau rual an si tiah an ti Cu hna nih cun Laimi cu an uk hna i tlak an rawhter hna An hrem hna i rian fakpi in an tuanter hna i tuanbia hngaltu mi cheu nih an chimnak ah cun, An rak kan hrem tuk ahhin an lungrup in rian a ţuan lomi hna cu an kutdong an tan hna i, an kutdong an tan mi hna hi sei khat a si, tiah an ti

Laimi hi Kalemyo ahhin zeitik in an ra i zeitik tiang khua an sa ti hi a taktak hngalh khaw a si lo nain A D 900 hrawng ah an phan i A D 1200 hrawng ah Kalemyo an chuah tak ti cu hngalh khawh a si Cuticun can saupi hi hrawng ah hin khua an sak caah Kaley Valley vialte le Yaw Area ah khin khua an sa Atu i Yaw Area i a ummi Laimi vialte khi Lairam lei ah kai loin khua a sa thaimi pawl an si i, Yaw ti cu Zo timi biafang in a ra mi a si caah Laimi he chuakkhat leitlai te an rak si

ZEICAHDAH LAIRAM AH AN KAI ?

"Pagan khua i a ummi Kawl Siangpahrang pa nih hin A.D. 900 hrawng

abhin a uknak cu fakpi in a kauh i, Nitlaklei ah Yaw Area tiang a kauh", tiah Pagan History ah a um Cu ti a si abcun Yaw Area i a um mi kahmi le Kalemyo hrawng i awm mi laimi he cun hnahnawh nak tam pi a um lai ti ruah khawh a si

Cun Kawlram Pagan Siangpahrang cu Ava (Inwa) Siangpahrang nih a tei i, 'Ava Siangpahrang ' uknak a hung si than tikah A D 1364 abhin Ava Siangpahrang nih a uknak cu thlanglei ah Pegu District tiang, nichuahlei ah Shan ram tiang Nitlaklei ah India, Nitlak chaklei ah nagatiang a kauh than," tiah a um fawn

Upper Burma ah a ummi Shan ram tiang a uknak a' hei kauh ahcun Kalemyo hrawng i a ummi Laimi zong hi hna a hnawh hna lai lo kan ti kho lo Prof Luce zong nih "Laimi tlang i an kai channak cu Ava siangpahrang nih a uknak 'a kauh ruangah hin a si," tiah a tial

'Truck & Capy vol I page 20

Tuanbia' hlathlaitu pawl a cheu nih an chimnak ah cun, 'A rak um thung mi Shan pawl le Kawl pawl he uknak

an i cuh i, hnahnawhnak a tam tuk caah tlang cung lei i an kainak hi a si, tiah an chimi.

A zeikhom a si ah, Laimi hi khoika an umnak hmanh ah hnahnawk loin anmah tein dai te i a um duhmi an si caah hna a hnawhnak hmun pauh cu an kianh lengmang hna i an thlai tak hna ti cu, cuhlan an umnak vialte ah theih a si ko caah Kaly Valley i an umnak zongah hin saupi khua sa cang hmanh hna selaw Kawl le Shan nih hna an hnawh hna caah an um duh ti le i an kianh hna caah tlang cung leiah an i thial a si ko

Pu Sing Khaw Khai nih, "The Theological Concerpt of Zo in the Chin Tradition and Culture" timi cauk ah Laimi tlang i an kai nak a chin cu Kaley Valley i an um lio ah Kawl le Shan nih an Siangpahrang umnak inn kulhnak caah tlak an rawhter hna i an hrem tuk hna caah an kedong le an kutdong an tanmi hna hi sei khat a si i, cucu an celh lo caah a si," tiah a tial (18)

Pu Bawi Hu nih, Zokhua Tuanphung le Phunglam" timi cauk ah "Laimi Kale valley in tlang cunglei ah an kainak cu, khua a lin tuk i, fikfa a tam

tuk caah a si' uan a tial ve. An ṭialmi dihlak hi a dikmi an si ko lai i uknak lei in an hrem tuk nak caah le, khua lin le fikfa an celh loh ruangah Lairam ah an hun i thial a si ko i, Laimi cu Kale valley in a hung kaimi an si ti cu ako pawh nih an ti cio mi a si ko.

LAI RAM AH AN I THEK-NING

Lai (Halkha Thlantlang), Laizo (Falam pengmi), Zo (Tidim Mar le Hual ngo) vialte hna hi, Kale valley an hung phak ah hmunkhat te ah an ra i, Kale valley hrawngah hmunkhat te ah khua a sa mi si hmanh hna selaw, Kawl le Shan nih hna an hnawh hna i tlang cung lei ah an hung kai tikah cun hmunkhat ah an hung kai kho ti lo i, ka dangdang ah an i thek dih cang

Tidim Zo pawl cu Cim-nuai ah an kal i, Mar pawl cu Seipi (Kawlmi) ah an kal. Hmailei samtom Laimi pawl cu Rua tiva an hrawng i Simpi khua hlun ah an phan ve. Laimi pawl cu Simpi khua an phak cheln inn 800 tluk an si an ti.

Laimi nih Ngun Nu tuanbia hi pathum tluk an ngei i, "Ka nu nih, ka

nu nih, dong rak ah e, ti va than la-a, ka ti," timi tuanbia hi Sampi khua i an rak um lio tuanbia a si

Sampi khua ah hin sa i nawnpi an rak um i a hmasabik ah Khami miphun hna cu an bun i thial than i Falam i hua pawng Lumgpi hmunah khan an hung um.

(18) Pu Sing Khaw Kai "The Theological Concept of Zo in the Chin Tradition & Culture" P! 39 Cu khawh cun

Bawmzo pawl le Khami hna cu an bun i thial than i, atu Thlantlang khua lu zawnah khin an rak um i, atu tiangin an umnak cu Bawmzo khuarop' tiah an ti Cu hnu cun Bawmzo pawl cu an i thial than i Zophei Lautu Hautheng Capi khua le Hlenpo khua ah khin a cheu cu an um Cu hnu cun in i thial than i, Khami pawl cu Paletwa ram ah atu tiang an um than Bawmzo pawl cu Bawm ram (Bengladesh ram) ah, Hlasng lau le Leitak pawl cu Chittakawng Hill Tract ah an i thial i atu tiang an um than

Leitak miphun hih hin atu i Leitak khua (Thlantlang peng) khi an tlaak i sau khuasa manh lo in, Sai nih a thlo hna

ı an ţio Atu ı 'Siapanglaı Tikhur an tı mi zong khi a hlan Leitak pawl nih an rak tuahmı a sı Pupa nih an chimnak ah cun, "Mıthat Laınawng hmanh, siapanglaı tıkhur ı an kut an ı ţawl ah cun an thıang" tıah an rak ti A sullam zeıtın a sı tı hı hngalh a sı lo naın, Mıthat Laınawng le mısual hna hı, a rannak ın an bung tlık ı, an tlaıh hna hlan ah an kut an bung ı ţawl manh ah cun an thıang ı tlaıh khawh zong an sı lo" tıah an rak zumh Tlaanglau le Leıtak mıphun cu an ı ţhıal ı, a hnu ah atu ı a ummı hna nih khin an hun tlaak ţhan ı, a rak um cıa mı miphun min bunh ın "Leıtak" tıah an tı thaı.

MATU MIPHUN

Laımı phun Run tıva hrawn ın Laıram leı ah an hung kai tıkah hın, Matu miphun hna cu Letsa tıva hna leı an hrawng lengmang ı, Letsa tıva a dongh hna ah Bawınu va leıah an va lıam ı, atu Lungngo khua le Lotaw khua karlak ı Luıthang cerh ah khin an va chuak ı, cuka ah cun sau, nawn, khua an va sa. An hna ın Zotung pawl nih an hun zulh ve

hna i, Luithang cerh ah cun an hun phak hna i, cuka cun sau naw i khua an sa ti hna Matu le Zotung unau chuakkhat an si ca-ah, Luithang cerh ah cun khua an sa ti nain, hika i khua kan sak ti hai ah cun ram kan rgei lai lo ti ruah ah an i then than i Matu cu atu Matupi ah khin an kal i, Zotung cu Luith ng cerh ah cun an hung taang Zotung pawl nih cun cuka hmun hrawngah cun khua an hun tlaak i an tlaak hmasabik mi khua cu Aika khua kh a si i atu tiang a hmun Cu hnu ah cun Lungdaw khua Keilung khua le Simpi khua hni khi an hun tlaak than

MARA MIPHUN

Mara (or) Lakher miphun hna hi Laimi pawl he hmuikhat te ah Simpi khua tiang an ra ti hna i Simpi khua in Falam khua pawng Lungpi khua hmun i a hun i thial hmasa mi Khami Bawmzo Leitak, Tlaarglau h hmunkhat ah an ra ti hna i, Lungpi cun Thlanrawn ah Bawmzo le Khami le ti h an kal ti than Thlanrawn khua cun an hawi le Kalnak Zophei Lautu lei ah kal lo n Thlantlang

le Khuafo karlak Marau tlang ah khin an rak um. Asinain, an hawi le lo i an man lawng cuka i Khuasak cu an ngamh lo, ca-ah an i thial than i. Sabawng le Capi khua hna ah an va um An rak umnak Marau tlaang kha an phun min ah an i bunh i, Mara miphun tiah an ti thai (Haka nih miram an ti hna) Cu hnu ah cun miphun hme te te phun li ah an i then than i Tlosai. Zyhno, Capi le Haw thai ti an s'

HUALNGO LE MAR MIPHUN

Hualngo miphun le mar miphun hi hnulei samtom phun an si i Zo timi phun chungah a tel mi an si i atu ah cun Kachin Zo le Mizo tiah an ti caing Mizo miphun hi a hlan ah cun mar ti an rak si i, Miraang an hung kai tikah, Lusei an ti hna

Lusei miphun cu Seipui khua ah an rak um i, cu hna cu chakchuak hrin thlaak an rak si. Atu hi Sailo bawi le Thangur bawi ai timi khi Lusei (chak-chuak) hrinthlaak ngai ngai an si lo. Sailo Thangur a si i, Thangur an pa cu Bokluai a si i, Bokluai pa cu Za-

hmuak a si Zahmuak pa cu Ralna a si Paihte miphun a si

Saipui khua i a ummi Lusei le Chindwin t va ral i a ummi Paihte miphun cu an rak i tu i, Paihte pi Ralna cu Lusei nih cun an rak tlaih Ralna cu Lusei nih cun Sal ah an zuat i, Nupi an ţhit piak i Chuahdawn a hrin Chuahdawn nih Zahmuak Zahmuak nih Zadeng Palian Thangluah Thangur Rivung le Rokhum a hrin hna Hi hna unau rual h an chuak cho i min thang an si ca ah an bawi le zong cu an hun tei hna Thangur nih Corgduh le Thawngmang a hrin i Thawngmang nih Sailo a hrin Sailo h in thlak nih cun mar cu an uk hna

SIMPI IN LAILUN AH

Laimi nih Simpi khua an hung phak hi A D 1400 hrawng si dawh a si Simpi ah hin sau nawn cu khua an sa rua i A D 1500 hrawng a si cang Simpi khua i a taangmi Laimi pawl cu an hun i ţhial ţhan i Sunthla khua taw Lailun Luagkua ah an hung phan Pu Bawihu, B A nih "Zokhua Tuanphung le Phung

lem", tumi Ca-uk a tialpak ah, "Falam miphun a cheu le Haka miphun hna cu Varung in Lailun ah an ra" tiah a tial Varung khua ti mi cu atu ah cun Bamboo Camp tiah an ti cang i, Varung khua cu Falam peng le Tidim peng ramri ah a si i, Laimi nih Simpi khua cu an phan hmasibik ti cu Ngunnu Tuanbia in hngalh a si ca ah, Simpi in Lailun phak hlan ah Varung ah va kal nak 'sullam a um lo ca-ah, an mah Zokhua miphun tu hi, Kale valley in Lairam lei i an hung kai ah hin, Tidim Zo simin an ra i Kale in Bangzang ah, Bangzang in Varung ah an ra i, Varung in Tidim ha an i then i Lailun ah Laimi an hawi le he cun i ton than dawh an si

Laimi pawl cu Lailun ah hin sau ngaingai an rak um rua lo Falam peng le Thlantlaang peng ramri Zotlaang hmun ah an hun i thial than i Zo laang tu ah hin a za ceu cu khua an sa. Zotlaang hmun hin Haka le Thlantlaang a cheu an i then i, Thlantlaang lei ah a kalmi hna cu Lungzarh ah khua an va tla

Halkha pawl cu Zotlaang in an kuh i thial than i, Thlanrawn ah an ra Thlanrawn khua hin. Haka. Chuncung

Hnaarlawn, Hranhring Aive, Sakta, Zo khua le Senthang peng miphun hi an i then Halkha pawl cu Thlanrawn in Chuncung Cerhceu hmun ah khin an ra i, cuka cun an lan i Phailenzawl timi hmun ah an ra Phailenzawl an phak ah hin, Haka pawl nih cun Mei phurh a i pilo i Chuncung Cerhceu ah cun n Mei thingthu kha an va laak than ti a si Cuca ah cun i hun ung nih hin Haka ca kan thingthu zuang nan si tiih an tei nak thai hna Chuncung Cerhceu hin m cheu cu Thlautlang lei ah an kal tuan i Khualhringtlaang ah Khuafo khua ki i in va tlaak than

Thlanrawn khua n Sakta Zo khua, Hranhring, Hnaarlawn Aive le Senthang peng minung cu i then Hranhring nih cun Hranhring khua an tlaak i Chuntei phun nih Aive khi an tlaak (Aive cu Dohmang le Dardin khua i si Duhmang zong hi Chuntei phun a si) Sakta cu Hranhring khua hmun ah in ra i Taaizang ah (Taaizaang khua ou atu ah cu i Cinkhua khua ti a si lang) i, (Cinkhua) Taaizaang in Zokhua khua hmun ah an ra Zokhua khua hmun cun an vang ham i, Rivang ah

an tla i, Sakta khua khi an va tlaak Sakta a tla hmasa biktu pa hi Sam (in a si tiah an ti Asinain a hnu ah cun Sakta cu Sawmhal phun nih an uk hna i, Sawmhal cu bawi an si thai

SENTHANG PENG KHUA TLAAKNAK

Thlanrawn -- Chuncung khua ah hin Thianblan pa Mangsawi an timi pa nih Arkhong Sumkhal ah a ţemh i Bawinu va a fenh ter Cu Arkhong le Sumkhal cu a zulh lengmang i, a taannak hmun pauh ah khua ka tlaak lai a ti ti a si A zulh lengmang ko i atu Phaizawng khua zawn ah khin tili heel a um i, cuka cun a taang an ti Cuka a taan nak hmun zawn cu khua ah a tlaak i, Phaizawng tiah a ti Phaizawng khua ah cun Mang sawi cu bawi ah a cang i a lian ngaingai Nikhat cu Khuang ka cawi lai a ti i Sia cu an thah lengmang i, tam tuk an thah cang i, an fim tawl cawk ti lo i Hnahchawi an lehnak ah, Siapum pakhat an thlau an ti. Cucaah cun atu tiang in "Mangsawi Siapum thlau in" tiah an ti thai.

Phaizawng cun Surkhua kh an hun tlaak i, Surkhua cun i pawngkam Senthang peng khua hna khi an tlaak than mi an si

ZOKHUA MIPHUN THAWHKEHNAK

Zokhua miphun hi Halkha Thlan tlaang Laimi he hmunkhat ah an ra ko nain Oksa tlaang an hun tan i Letsa tiva an tlak hnu ah vasum lei lei hrawn i Tidim Zo he hmunkhat ah khua sa hna s law a dawh Zeic htiah Kalemvo hrawng i khua an sak lio ah Shan bawi nih a hrem hna i, Pian a tuar duh lo mi an kutdong a tan hna ti mi hi Zokhua upa le Sakta upa nih hin an chim ve ca ah Tidim Zo sinah an i cawh i khua an sa ti cu a fiang ko Hi lio ah cun Haka Thlantlaang Laimi cu Run le Letsa ionnak hmun hrawngah khua an sa i Shan bawi nih a uk hna hlan ah Simpi khua ah an kal ca-ah kutdong tan kong zong hi Halkha Thlantlaang miphun i ih an chim bal lo

Zokhua Sakta miphun hna cu Shai bawi hremnak an oelh ti lo ca-ah cun Tidim pawl he an bung kai ti hna i,

Bangzaang an phan Bangzaang timi cu atu Mualbem khua taw ah khin a si i, atu tiang in Bangzaang khua rop an ti i, an Innbmun le an nehnang a um rih, Bangzaang cun Varung (Bamboo Camp) ah an ra

Varung ah cun sau nawn khua an sa rua. Hika hmun hin Tidim le Zokhua an i thennak a si Tidim cu an i thial i Ciim-nuai ah an um Ciim-nuai ah hin saupi an um ca ah "Tidim chuah nak Ciim-nuai in" tiah an ti

Zokhua miphun hna cu Varung (Varung) cun an ra i, Lailun ah an ra Hi lio ah hin Halkha Thlantlaang Laimi pawl kha Simpi khua in Lailun an rak phan cang i, cuka ah cun an i fon than Lailun iu Zotlaang ah, Zotlaang in Thlan rawn ah an ra i, Thlanrawn hin Halkha miphun he cun an i then Zokhua miphun hna cu Thlanrawn in Phauva kam ah khua an bong tla i, cu khua cu Hairawn an ti Hairawn ah hin sau nawn khua an sa rua. (Atu Hairawn khua khi a si lo i, Phauva kam deuh ah khin a si i, an Innhmun le an Haikung cinmi zong a um rih). An Innhmun le an Haikung zohtuk ah sau nawn khua sak dawh an si. Lian i

dang zong hi Zokhua hrin a si tiah micheu nih cun an chim

Liandang pa cu Hairawn mi a si i a nu nih a pawi lio ah a pa cu Tiphul ral nih an rak thah Tiphul ral ţih ah cun a nu nih Ramthlo khua ah a zim pi i, Ramthlo khua ah cun a chuak Cuca ah cun Liandang cu Zokhua hrin a si an ti mi hi Zokhua mi Hairawn i an um lio hi si dawh a si

Halkha miphu Phailenzawl an hung phak hnu ah Lin Zokhua mi cu Hairawn khua cun an i ţhial ţnan i Darnamkawng khua (Zotung khua lu) ah an um Darnamkawng khua cu khua a sih tuk ca ah an um duh ţhan lo i, an hun i thial than i Halkha khua cung i a ummi Rungtlaang khi an hun tan h iu ah Rungtlaang cu an hung liam i cuka hmun cun Bualtak he hin an rak i ţhen

Bualtak mi hna cu Rungtlaang khi an hun hrawn i, Inihmun an timi hmun ah an vung um Innhmun cun an hun i ţhial than i atu Bualtak khua kh an va tlaak

Darnamkawng i an um lio ah hin khua a sih tuk ca-ah ngakchia pa pakhat ca a lu a rak khing i a nu nih c nţ i l

a rak benh i a dam an ti Cuca ah cun atu tiang "Bualtak lukbing cantial benh" tiah an ti thai hna

Zokhua mi hna cu Rurgtlaang letlei ah cun an va liam lengmang i, atu Zokhua khua pawngah khin khua an va tlaak i, cu khua cu Bialcin khua an rak ti Bialcin an rak tlaak ka ah hin lan 30 nrawng lawng an rak si an ti

SARLAAM A THAWKNAK

Voikhat cu Bialcin khua i a ummi pa vialte cu ram kan hrang lai an ti i, an kal dih Cu lio ah cun Siakhel phun pa Dar Al an ti mi pa hi a dam lo i ram hran ah cun a kal kho lo i, Dar Al nu lawngte khua an tagak Cu lio ah cun, mizei an si ti hngalh lo mi mibu n'h Bialcin khua cu chim an hung timh hna Ralchan i an rat lio kha nu nih an hmuh hna i, an thin a phang tuk i pa dang an um lo ca-ah cun Dar Al cu an va chimh Dar Al nih cun khua a au colh i, "Nan Inntual cio ah e, Mumte nan pho dih lai e Thiamtleeng le Tanbo cio he e, Innchung in nan bawh hna lai e," tiah a au an ti. A khua au hantuk

cun an Inntual cio ah cun Mumte cu Pher in an pho cio hna i, Thiamtleeng le Tanbo cio he cun Innchung cun an bawh hna ar ti

Ral cu an ra taktak i leengah a ho hmanh an hmuh hna lo ca ah Inn chung ah an zain dih rua tiah a rannak cun Innchung lei cu an hun luh hnawh hna Mumte cu zei a si ti cu hngal hna hlah kaw, a cung cun an hung kai i a naal pi hna an ril dih Cu ho ah cun nu le ngakchia rih cun an zuan hnawh duak hna i Thiamtleen le Tanbo cun an tuk hna i an thah dih hna

Pa vialte an um lo rain, Dar Al khu khannak in nu le ngakchia nih ral vialte an thah khawh hna ca ah atu tiang in phungthluuk ah Mi har ah Dar Al" tiah an ti thai

Pa vialte cu rambrannak cun an hung tlung i, an um lo kar i an sining vialte cu an chimh dih hna An pa le vialte cu an thin a hung tuk i ral lu vialte cu an tan hna i ralsawm an tuk i an lam pi hna Sarthih in a thimi hra lu an leam pi hna ca-ah, cu laam cu 'Sailaam' an ti i, nihin ni tiang Lai mi nih laam ah an i neih thai

Cuticun, cu khua cu Bialcin khua ti hmanh ti lo in Sarlaam khua tiah ah ti thai. Hi rak hi mihin ni tiang mi zei ral an si ti an hngal thai hna lo Micheu nih cun Kala an si rua an ti i micheu nih cun Potugal an si rua tiah an ruah Hi lio hi A D 1400 hrawng a si rua tiah Pu Bawi Hu nih 'Zokhua Tuanphung le Phunglam" ca-uk ah a tial (19)

Asinain, Halkha Thlantlaang Laimi Lairam an hung phak hi A D 1500 hnu lei ah a si caah Bialcin khua an tlaak hmanh hi A D 1550 hnu ah si dawh a si Bialcin khua ah hin thir in sermi hriamnam an rak hman cang rua Hriamnam an sernak sohor pipi zong atu tiang hmuh khawh awkin a um rih i, cu sohor ah cun thir-ek tampi zong an um rih

Zokhua mi hi Sarlaam khua ah hin zei can set dah an um hnga ti hi hngalh fian a si lo nain, ral nih an chim hna hi Dar Al chan ah a si ea ah Dar Al in a hnulei chan kan tuak ah cun a tanglei bantuk in a si

Dar Al pa ah Za Khup
Za Khup pa ah Thio Er
Thio Er pa ah Za Thio

Za Thio pa ah Dar Al
Dar Al pa ah Con Hmung
Con Hmung pa ah Mang Lai
Mang Lai pa ah Khup Lian
Khup Lian pa ah Za Chin
Za Chin pa ah Sia Khel (20)

Sia Khel hi Zokhua nih Bialcin an tlaak hnu ah Thlantliang in Bialcin an a ra ti a si ca ah Sia Khel in Dar Al tiang hi Bialcin ah an um tinak a si. A cunglei chan hi kan zoh tikah Sia Khel in Dar Al tiang hi chan hra a si i chan khat ah kum 20 in kan tuak ah cun kum 200 tluk a si. Cuca ah cun Bialcin in Dar Al chan ah Zokhua cu an hung tlaak ca ah (1550+200-1750) Zokhua an tlaak hi cu A.D 1700 hnu lei ah si dawh a si.

SARLAAM IN ZOKHUA TLAAKNAK

Sarlaam (Bialcin) khua hmun hi hmun ceprep ngai a si i hmailei ah mi karh hna selaw Inn sak iak hmun zong a um ti lo. Cu bi i ah cun ral nin an chim lengmang hna i, i ralrinnak a harnak hmun a si. Cuca ah cun Sarlaam khua um cu an lung a si ti lo i khua thar tlaak awk khua an khaang

(19) Pu Bawi Hu, B A. Zokhua Tuanphung le Phunglam ca-uk pp 11

(20) Pu Bawi Hu, B A Zokhua Tuanphung le Phunglam ca uk pp 12

Cuca ah cun atu Zokhua khua hmun hi Sia Khel pa nih a rak zoh i khua hmun halhnak ah Arhlite pakhat a thlah A hnu ah Lungpi phun pa hi khua hmun tlaak awk cu a kawl ve i, Sia Khel pa Arhli thlahnak hmun ah cun a va kal i, Arhlite cu a rak khuang len ko Lungpi pa nih cun, Arlate pakhat a thlah ve i a hnu i an va zoh tikah Arhli run an rak um cang

Cuca-ah cun Lungpi phun pa nih cun Siakhel pa cu a va chimh i khua mi vialte zong cu an i ceih i an hna a tla dih, Siakhel pa nih Lungpi pa cu 'khua tlaak awk hmun tha na hmuh mi cu ka rak zoh cang a ti an ti Cuca-ah cun cuka hmun cu khua ah cun an tlaak i, 'Zoh-khua an rak ti

Cu khua ci A D 1700 hrawng si dawh a si i, ah hung um lengmang tikah 'Zohkhua' ti mi kha 'Zokhua tiah an ti i, atu tiang a hmuh. Zokhua ah hin Siakhel le Kheogmual phun hi bawi an si i, Siakhel phun hi Zokhua mi Bialcin khua

i an i m ho ah Thlant'aang khua in n ra ti a si ca ah Thlantlaang al zei can an um ti cu hngalh khawh a si lo

Zokhua miphun hi Kawlram in Lairam ah an rat ho zongah khan Haka Thlantlaang Laimi he a darg d uh ein a r i mi an si ca ah an hol i zong hi ai dang deuh i Halkha Thlant'aang ah Cinzah Zathang an bawi ho ah a dang tein bawi a ngei mi an si i Halkha Thlantla ng Zokhua Sakta tiah min rgei in an rak um

Zokhua an rak tlaak ah 'in ini 60 tluk lawng a rak si an ti An kurh lengmang i inn 500 ti ng in k rh i raltha le minthang in an um ca h n min chalhnak hmanh ah ' Zokhua ng z tawnglurg kio, a zindung kah la ti ca tiah an rak ti A sullam cu Zokhua zinga iamkip thang kha hlan ho ah mi sa ei tinak a si An ral i tha an min a thang ai rak thawrg i H lkhapi hmanh an rak chim hna

PHAILENZAWL KHUA

Halkha Thlantlang Laimi hna cu Zotlang in, Thlanrawn ah Thlanrawn in

Chhuncung Cerhceu ah, Chuncung Cerhceu in Phailenzawl ah an ra ı, khua cn hung tlak Khua an hung tlak ka ahhın ınn 30 tluk lawng an rak sı (12) ı, an hruaitu bık hı Pu Cong Cıa a rak sı an tı

Phailenzawl khua tı mı hı atu Halkha khua ral, Falam motor lam thlang (Hakha ın meng 4 zawn lamthlang) ah khın a sı ı, atu ah cun Pu Deny nıh dum a ɩuah ı nga zong a zuatnak hmua hrawng khı a sı,

Pnaılenzawl khua ahhın sau ıal khua an sa ı a karh zong an karh ngaı cang Hı lio ah bın Cınzah pawl hı ngeıt le chıah leı ah an rak thawng ngaı ı Cınzah pa nıh cun khuang zong a rak cawı Cu-caah cun Phaılenzawl khua hı mıcheu nıh cun 'Cınzah Khuangcawı hmun tıah nıhın tıang an tı thaı

ACAN

Halkha Laımı nıh Phaılenzawl an hung phak hı A D 1520 hrawng ah sı dawh bık a sı Zeıcahtıah, Halkha peng ahhın Thlanrawn khua ın an hun tlak hmasabık khua hna cu, Halkha, cınkhua (Taaızaang), Hranhring Aıve, Hnıarlawm le Sakta khua hna hı an sı ı, Cinkhua

nih cun "Cinkhua khua kan tlaknak hi ka pa nih a ka chimhnak ah, Ramuk Bawi an dih kum 1956 hrawng tiangah khan chan 17 kan si cang tiah a ka chimh" tiah a ti Cinkhua an tlak hlan ah hin Taaizaang ah an um caah Taizaang ahhin chan 3 tluk um dawh an si i, chan 20 tluk si dawh a si Chan khat hi kum 20 tluk in tuak tawn a si caah cinkhua an tlaknak hi (Taizaang he) kum 400 tluk a si cang hnga Kum 1956 hrawng ah Hranhring an tlaknak hi kum 400 tluk a si cang a si ahcun an rak tlak tirnak cu 1940 400 1546 hi hawng a rak si hnga Halkha Hranhring Cinkhua Aiva, Hniar lawn le Sakta hna hi an tlak ai khat hrawng cio an si caah Phailei zawl an tlak zong hi A D 1540 hrawngah si dawh bik a si ko

Prof Luce nih Chin miphun hi A D 1600 hrawngah Lairam an phon tiah a tial (22) mi hi si dawh a si lo Pu Thawng Ling nih Chin Mizo Chan chin Bu" ca uk a tial mi le Pu Lal Thang Liana nih History of Mizo in Burma" ca uk a tialmi ah 'Laimi le Mizo cu A D 1200 ah Kawlram in kan chuak" tiah an tial veve mi hi dik dawh

ngai a si ca-ah, A D 1200 hrawngin Kawlram in Lairam ah an hung kai a si ah cun Kawlram in Lairam an phak tiangah hin kum 200 taitai ca iauh dawh a si lo i, A D 1540 hrawng hi hman dawh bik a si ko.

Phailenzawl khua i a um l o ah hin Mualhlun pa le Tinhlawng pa cu an i ţhial ţhan i, Hlawnzaang khua an va tlaak. Hlawnzaang khua cu atu Thlan tlaang khua pawngah khin a si i, cu khua cu an karh chin lengming, an hun thawn deuh i atu i Thlantlaang khua khi a si.

(21) Sui Mang I ing Ex Capt 'Halkha hram thawhkehnak" 1960
(22) Prof Luce

Phailenzawl ah hin sau nawn cu khua an hung sa cang i Hlawnching pa Tio Hlei nih hin a rak tei bik hna i a rak uk hna (Hlan l o ah cun tha le zaang neih leh chiah in a thawng mi paub pauh nih an rak tei hna i, an rak uk hna) Tio Hlei nih cun, kan uk hna ca-ah, khuachiah Vokkeuh Arkeuh nan ka pek lai tiah a ti hna Tio Hlei nau ah hin Hlawn Sang a rak um i Tio Hlei nih uk man ah Vokkeuh Arkeuh nan ka

pek la a ti tikah hin a nau pa Hlawn Sang zong nih cun pek ve i hau cang Hlawn Sang nih cun a thawh i ... si ah cun kan pek ve ko lai i, a thah bulte kuin ah nih ka thah lai a ti an ti

N khat cu Tio Hlei khuachin h Vok cu thah awk a si cang i a bia bantukin Vok cu Hlawn Sang nih ... h ding a si Hlawn Sang nih cun M ... fung ai zu... i Vok ka sawh a ... i Tio Hlei cu ... pawah a ril chuak zutin a sawh ai Cuticun Tio Hlei cu a thi i Tio Hlei zaka ... ih cun Hlawn Sang cu hawal a ... ing

HALKHA KHUA TLAAKNAK

Phailenzawlah cun Hlawn Sang ... cu ... a CeuHlei zakaah cun ... ih ... cang nain a u a thabnak kong a riah tikah a lung a tha lo i Kingbawl pa a ... i atu Thlang um sang a thlargah khin khua an hung tlaak A thawktu ih cun Phailenzawl i a ummi vialte an ... nlakin hung i thial si loin, Hlawn Sang le Kin... bawlpa an hawile tlawmpal l ... ng nin khua bmun hung hala a si ca ah cun, i minah 'Halkha an rak ti Cuticun an bawipa umrak a si ca ah cun dubsah te n

an hun fuh chin lengmang hna i, khua taktak ah a hung cang i, a hnu cun Halkha tiah an ti Halkha khua an tlaak taktak hi cu A D 1650 hrawng a si cang.

Phailenzawl i an rak um lioah hin, Cinzah le Hlawnching hi nu thawngbik an rak si ca an bawi cu an rak si i hmunkhattenah khua an rak sa ti hna. Hlawnzaang (Thlantlaang) i khua a tlaon Mualhlun le Linhlawng nih khan saralah kan i rung veng kho ual lo tiah Phailenzawl i a ummi Hlawnchingpa kha bawi ah an hung put

Hlawn Sang le a hawile Halkha i an i thial tikah cun Cinzahpa cu bawi sin i kal ve loin, Timit in Tita hna an hei zulh i, Khuafo le Lungzarh khi an tlaak ve

Phailenzawl khua i khua a sa mi Hlawn Sang le a hawile pawl nih cun kanmah lawng cu saral kan i rung veng kho lai lo an ti ve i, Mangkheng khuami Hlawnceu bawi pakhat cu bawiah an va put ve Hi Hlawnceu bawipa hi nihin tiangah a min tak tak hngalh a si lo Lailun Tuanbia ca uk zongah hi kong hi an ţial ve ko nain, a min tak tak an hngal ve lo Asinain, Halkha nih Hlawn-

cau bawi an put i a rak uk hna ti tu cu a si tak tak mi a si ko

Nikhat cu Hlawnceu bawipa i nupi cu thinthangah thiam a tak i hni a hngalh ho a si ca-ah ka hnih thi ai n b sual lai ti phanah a hni tang'ei a hlim buin thi in i tal an ti Ngakchia nih va an pelnak h thintaang tangin i taw cu an hinuh i Meiphawkia an kah piak an ti An bawinu a la i a zoh hna tikah ngakchia an si ti cu a hngalh A thin a hu ig tuk i in pa cu a chimh An nu pa cun an i ceih i hika khua ah hin bawi kar cang thai kho lai lo in ngakchia hmanh ccih awk in si l ti h an khua leiah kir an i tin An thlon lengmang hn i i an thloh khawh lai lo ca ah an bawin k sakhua rawlr l vialte cu Tio Hlei sir ah an zuar i M ngkheng khuaah an kir

Tio Hlei hi mifim a si ca ah Hlawn cu bawi cu Sia a thah hna i a thlah hna Cuca ah cun Hlawnceu nih an bawifung cu Tio Hlei cu an pek tak Tio Hlei cu a nupa Hlawn Sang nih a thah i, Hlawnceu bawifung cu a co Hal-kha khua ah Zatharg cu bawi an si thai

LAILUN LUNGPI

Hmailei samtom Laimi vialte nin "Kan chuahnak" tiah an ti ph'ah ini Lai lun, Lungpi le a Lungkua hi 'khuaruahhar ngai pakhat a si ve ko Lungpang hmun chengah a ummi Lungp a si lo i, Hmunrawn hmunremteah inn bartukin a dir lul mi Lungpi a si A hram zawn ih mi tampi hna, Thli le Ruah in i dornak le himnak tlaakin, Lungkuapi cu a um A chungah thuk chinchidin kua a va um chin Khuazing Pathian nih minung umnak le dornak hrimhrimah rak tuah hrimhrim selaw cu bang

Lailun Lungpi timi hi pakhat lawng a si lo i ai tia ddeng mi Lungpi pathum an si. Min zong a dang cio in an ngei i (1) Lungtial (2) Phiangthlu le (3) Lailun an si i Lailun hi a nganbik zong a si i a san a sang bik Falam khuain meng 6 tluk a hlat i Sunthla khua taw meng khat hlat nakah a um Falam in Kalemyo leiah motor in khual a tlawng mi nih Congheng-Zamual hei phak ah motor cungin ralchanah fiang tein hei hmuh khawh a si

Lailun Lungpi hi min putu bik a si bantukin a laicerah a um i, pe 200

tluk a sarg Lurgpangpı bang cun a vung dır ı, a par hı a zum loın mı tlonlen khawhnak ın a vung um Cheng tuk lo Rawn nawn khın a vung um ı a par cu Inn ngar nawn pakhat dır khawhnak hmun kauh hrawng a sı Theihtlei ngaı nı thıl pakhat a ummı cu, ı cungah hın Laimı puaı nganbık a sı mı Khuangcawı puaı an tuah tık ı an hman mı Lente Kuhhruk an tımı kung hı a cungah cun a kho Lente Kuhhruk hı kadang ah a kho lo ı, Laılun Lungpı cung lawngah hmuh khawh a sı.

A chaklei kam ın kaırak a um ı ı cungbık tıa g hung kaı khawh a s A cung vung kaıah cun thıngkep par a phunphun le Lente Kuhhruk nıh cun mı lung an lawmhter ko A hı ınglei h ı zoh ah cun Run tıva le khua zakıp hmuh khawh a sı ı ba ngaıngaı ın a kaı ı ı ngaıchıh ngaımı hmanh a cung an pıak ı khua an conhah cun an lung a thar than dıh cıo ko

Cu Lungpi hramah cun Laımı vıal c an rak ı dornak Inn le Lo an rak ngeih hlan ı Sa le Ral lakın an rak luatnak Totho le Ruahpı lakın an rak luatnak Lungkua cu a um. Cu Lungkua chungah

cun, Lungkua chim a va um i, a luhnak inn ka ah hin, inn ka tlang bantukin Lungdaappi hi a kham i, saram le tihnung khamtu ah khuazing Pathian tuah hrim hrim mi rak si dawh a si ko Pe 3) tluk a chuk nawnin va luh hnu ah, minung umnak tak tak hmun cu pe 25X25, a san pe 15 tluk a kuami hmun, a tuang zawng rem te i a ummi hmun cu va phanh a si Cuka hmun cun, minung kal khawh awk in, pe 15 tluk a va kal than i a donghnakah minung umnak hmun tha pakhat cu a va um than Asinain, cuka hmun kal dun ah cun hrun hei i thlai a hau i luh awkah a har ngai ngai

PHIANGTHLU LUNGPI

Phiangthlu Lungpi zong hi Lailun Lungpi bantuk thiamthiam in hmunrawn hmunrem tein inn bantukin a tho i, Lailun Lungpi a sirlei farlong pakhat tluk a hla Pe 150 tluk a sang Phiangthlu Lungpi cu Lailun Lungpi bantukin a par a rawn lo i, a zim deuh in a um ca-ah a cungah kai khawh a si lo A cungah zei hmanh a kho kho fawn lo

LUNGTIAL LUNGPI

Luagtıal Lungpı zong hi pe 150 tluk a sang ve Lungţıal Lungpı hram ah hın Laılun Lungkua tımı lakah a thukbıkmı Lungkua a um A thuk tuk ı, a chungah luh khawh a sı lo cạ ah, zeıtlukdah a thuk tı hı a ho hmanh nıh hngalh khawh a sı lo

Lungtıal Lungkua cu Laılun Lungkua tımı lakah khuaruahhar bikın a thuk mı a sı cuah Hılkha Thlantlaang Laımı pawl nıh cun 'Lungtıal ın kan chuak" tıah an tı cıao ı, khuazıng an bıak ı thla an camnak hmanh ah an chuahnak Lungtıal Lungkua cu an zelh ch h zungzal

Laılun Lungkua le Lungtlal Lung kua hı Lạımı nıh cun a chung taktak tıang va luh hnạwh i, va kal kha a hohmanh nıh an ngamh lo ı a slnıng tak tık a chım kho an um lo Asinain, kum 1835 ko ah, Mıraang hawı Stevenson nih dahmeı a put ı a Lungkua chung vialte a va zoh tıkah, hlan lıo mı hna nıh meı an kaunak meıthol le vıtcam zong a um nıh a ti tlah an chım (23)

(23) Pu Ro Thang, Ex M P nih a chim mi a si

FALAM PENG MIPHUN

Falam peng ah hin miphun hmete te phun 10 an um i, cu hna cu

1 Zahau
2 Zaniat
3 Laizo
4 Tlaisun
5 Khuangli (or) Sim
6 Khualsim
7 Ngawn
8. Lente
9 Tapawng le
10 Hualngo miphun an si

Falam peng miphun hna hi, Hmai lei samtom Laimi cu an si ko nain, Haka Thlantlaang Laimi he hmunkhat ah an ra lo i, an hnu deuh ah lam dangin a ra mi an si A cunglei miphun phun hra hna hi, nu khat pa khat chung chuak, chunkkhat le laitlai an si ko nain, an umnak min le an pu an pa min chuan khaan in min dang cio an i sak hna i, an holh zong hi tlawmte te an i dang deuh cio An chuah kehnak kong an chim tik zongah hin tlawmte te cu an i dang cio

Khualsım mıphun nıh an chuahkeh nak kong an chım tıkah, hıtıhın an chım Kalemyo ın Ral Thang, Phurh Hlun le Thuan Khaı unau rual pathum an hung kaı ı, kan nıh cu Ral Thang tefa kan sı tıah an tı Zanıat nıh an chım ve nıng ah cun Kalemyo ın a hung kaımı unau rual pathum hna cu Phurh Hlun Thuan Khaı le Hlawn Ceu an sı ı, kan nıh cu Phurh-Hlum fale kan sı an tı Laızo nıh an chim venak ah cun Kalemyo ın a hung kaı mı unau rual pathum hna cu, Phurh Hlum, Thuan Khaı le Ral Thang an sı an tı Laızo ve nıh cun Kalemyo ın a ramı hna cu, Phurh Hlun Thuan Khaı le Za Pıal an sı ı Za Pıal fa ah Hlawn Ceu a sı an tı Mı cheu nıh cun Hlawn Ceu cu Za Pıal fa a sı lo ı, Thuan Khaı le Maıng Tıal nıh, Laılun an phak hnu ah an hrın mı an fa hnıangbık a sı tıah an tı ve

Cutıcun phun khat le phur khat nıh an chuahkehnak an chımnı cu a khat cıo lo ı, a sınıng tak tak cu hıtı hın a sı

KALEMYO IN LAIRAM AN PHAKNAK

Kalemyo i an um lio ah hin upau rual panga an um i, ro an rak i phaw Ro an i phawtning cu an lung a tlin lo ca-ah an i si i, upa pathum hna cu hmun khat ah an ţang i, ngakchia pahnih hna hi hmunkhat ah an ţang ve Cu tikah cun upa pathum hna cu, ngakchia pahnih nih cun an tei hna (An pa hi ngakchia pa hnih hna leiah tang selaw a dawh)

Upa pathum hna cu an zam i atu Huahchawng khua hmun kha, 'Sintlung an rak ti i, Sintlung ah cun an rak um Ngakchia pahnih hna nih cun an ule cu Sintlung ah an um ko ti an theih ca ah an hun dawi than hna i atu Pamuan-chawng tiami khi Tiblir an rak ti i, Tiblir lei cun upa pathum hna cu an hung zam than Ngakchia pahnih hna le an ralkap hna nih cun an hun dawi lengmang hna i, Run va phak lai tlang tiang khi an hun dawi hna. Cuka tlang cun khua an zoh i, fing le tlang lawngte a si ca-ah kan dawi kho ti hna lai lo an ti i, an kir ţak hna Cuca ah cun cuka tlang cu, "Bawi kirnak tlang" an ti i aibin tiang 'Bawi kirnak tlang tiah an ti thai

Cu upa pathum hna cu, Ral Thang, Phurh Hlun le Thuan Khai an si Ral

Thang Paurh Hlun le Thuan Khai cu an hung zuang i Bawi kirnak tlang tang zawn i atu 'Tlang Thlang an tin hmun khi an hung phan i an ti hal ca ah an i din An pawngah khuhlu thei an hmuh i an lawh i ti he cun a i i dinh Cu tikah cun ti cu thlum kaw upabik pa Ral Thang nih cu i 'Hika hmun hi hmun tha i si Ti hmun a thlum ca ah hin un tha a si ca-ah hika ah hin kan um lai' ti hna Asi nain ngakchia duh Phurh Hlun le Thuan Khai nih cun an duh lo i an lanh tak Ral Thang cu an lanh tak i caka ah cun khua a hung tlai i ti thlum an hnuainak cu Ti vang tiah a ti i khua a tlaak

Phurh Hlun le Thuan Khai cu an rai lengmang koi a u i Hmunli khua hmun khi an hung phan i Run tiva ral in hun zoh tikah mei c a i hmuh Z i mei ceu dah a si hnga tiah Run va cu an hun tan i an hun fuh lengmang i mei cau an hmuhnak ci Laiua Lungkua hi i rak si i, cuka ah cun an hung chuak Cu mei ceu cu Halkhn Thlantlang 'Laimi nih an rak kai mi thingthu mei ceu a rak si Halkha Thlantlaang Laimi cu Latlan in Zotlang ah an rak kal cang

RALTHANG HRIN THLAAK

Kalemyo ın a rak kaımı unau rual pathum bna lakah upabık pa Ral Thang cu, Tlangthlang hmun ah cun a taang ı, Tıvan khua cu a tlaak Ası naın cuka ah cun um thaı loın, Sıınpı khua khı a hung tlaak an tı Khualsım mıphun hı Ral Thang fale cu an sı ca ah mı cheu nıh an chım nak ah cun, 'Khualsım" tımı hı, 'Khual Shan" tı a rak sı an tı Ral Thang Sımpı khua ı a va kal ah hın, mı an rak um cang tı a sı ı, Sımpı khua ı a rak um cang mı nıh cun, Ral Thang cu, Kalemyo ı an rak um lio ı a rak uktu hna, Shan Bawı pakhat khat a sı rua tıah an ruah ca-ah, "Shanmı khualpa" an rak tı an tı ı, cucu a hnu ah cun 'Khual Shan an tı i, a hnu chın ah cun Khualsım tıah an tı tiah an chım

Khualsım mıphun nih an thawh kehnak an chım nıngah cun 'Kan pu Ral Thang a pa hı Khualsım a sı an tı Khualsım cu Kachın ram thlanglei ın Chindwın tıva a hun tan hnu ah, Salınkyı peng i Phuwin tlaangah sau nawn khua a sa. Cu cun a ra ṭhan ı, Mıngın pengah khın khua pakhat a tlaak than ı, cuka

khua ah cun 'ar thih in a thi Khualsim nih cun fapa panga a ngeih hna i a hoiang pahnih hna cu, cuka ah cun khua an sa thai i, upa patbum hna cu Ral Thang Phurh Hlun le Thuan Khai an si tiah an ti

Hi hna nih an tuanbia an chimning ah hin Ral Thang le, Phurh Hlun le Thuan Khai hi unau an si ti cu midang he an hun i khat ko nain hi hna an pa hi Khualsim a si an timi hi midang nih hin Phurh Hlun le Thuan Khai pi hi an chim lo ca ah, hi hna unau rual an pa hi Khualsim zong cu si dawh a si ngai ko Cuca ah cun Khualsim miphun zong hi Khualsim fale ah Ral Thang hi fa upabik a si ca ah an pu min rak pu thai hna selaw a dawh ngai ko

Ral Thang nih fapa pahnih a ngeih hna i, Simpi le Mi E an si Mi E hrin thlaak vialte cu atu ah Halkha peng ih khua an sa i Rinpi, Rinte Hiphai Hata le Keipaw khua um hna khi an si

Simpi nih Rual Phur Lai Sawn le Sim S'au a hrin hna Rual Phur fale cu a tanglei hantukin an si

Rual Phur fa ah Mang Lian
Mang Lian fa ah Dub Vawng

Duh Vawng fa ah Thlu Mang,
Thlu Mang fa ah Mang Hniar,
Mang Hniar fa ah Bawi Tiam,
Bawi Tiam fa ah Hluan Lian
Hluan Lian fa ah Hau Lian,
Hau Lian fa ah Con Kar,
Con Kar fa ah Khur Lung
Khur Lung fa ah Bawi Lung
Bawi Lung fa ah Mang Hram,
Mang Hram fa ah Hmet Ling an si

Lai Sawn fale

Lai Sawn fa ah Khual Hmung
Khual Hmung fa ah Thla Kheng
Thla Kheng fa ah Hlum Rep,
Hlum Rep fa ah Thang Thul,
Thang Thul fa ah Thlu Kim
Thlu Kim fa ah Lian Rem,
Lian Rem fa ah Than Thang
Than Thang fa ah Lian Kul,
Lian Kul fa ah Hrang Kem,
Hrang Kem fa ah Hnok Al an si

Sim Siau fale

Sim Siau fa ah Ni Ceu,
Ni Ceu fa ah Za Dun,
Za Dun fa ah Za Tai,
Za Tai fa ah Hniar Bik,
Hniar Bik fa ah Nah Hawr,
Nah Hawr fa ah Mang Biak,

Mang Biak fa ah Hlei Tual
Hlei Tual fa ah Bil Ceu
Bil Ceu fa ah Phun Kheng
Phun Kheng fa ah Run Luai an si

Ral Thang hrinthlak a si mi Khualsim miphun nih hin Falam peng ah khua tampi an tlak i asinain ral nih an thiau hna ruangah atu tiang a um ti lo mi khua zong an um hlen
Sim Siau nih Ramza khua i tlak i ral nih an hrawh i a um ti lo
Mi Nul nih Donpva khua a tlak i a rawk ve Than Lai nih Buanti khua i tlak i a rawk ve Tai Sing nih Theitlai khua a tlak i atu tiang a hmun

Sim Siau Mi Nul Than Tai Lai Siawn le Far Hnuai hna nih an tlakmi khua hi ral nih an thio hna caah an tefa a cheukhat hna cu nitlak lei ah an zam i Thantlang peng Tlangpi le Farrawn khua ah atu tiang an um rih

Acheu hna cu nichuahlei ah an zam i Run ral ah khua an va tla hna Vanhniam Dorbo Tulung, Haitui, Lungpi Zatual Khuangdon Hmungsum Tidil Rallawn Tawk khua le Khawval khua hna khi an si.

MI E TEFA HNA

Ral Thang fapa hngakchia deuh Mi E cu, a nupi thar a thit caah a nupi thar le a fale cu an i rem lo i a fale cu hmun dang ah khua sakrak an kawl caah Dong ral lei ah an hung kai i, Rinpi Haipha Hata le Keipaw khua hna kai an hung tlak Ral Thang fale hna hi "Khualsim" miphun an i ti ko nain an pu an pa an i chaal i, Rualphur hrin, Minul hrin, Hriam Ce hrin, Thantai hrin, Vanul hrin tiah phun 55 ah an i then

Ral Thang thawk in a fale hna hi atu (1987) tiang ah chan 15 tluk an si cang caah, chan khat ah kum 25 in kan tuak ahcun kum 375 a si cang i, Ral Thang, Lairam a phaknak hi kum 400 tluk si dawh a si i, A D 1580 hrawngah iak phan hna selaw a dawh

PHURH HLUN HRINTHLAK

Phurh Hlun hi Ral Thang Le Thuam Khai le Kalemyo in Lairaw ah a hung kaimi unau rual lakah milai pa a si ti cu a tiang ko nain Lailun a phanh phan lo ti hi an chimning ai dan cio caah theih a si lo Asi nain

Locom le Hmunlı khua hna cu Phurh Hlun tlakmı a sı tı tu cu ahohmanh nih almı a sı lo.

Mıcheu nih cun Kalemyo ın an hung kaı lio ah, Hmunlı ah a taang ı khua a tlaak tıah an tı Asınaın, mıcheu nih cun Laılun an hung phak hnu ah ram an braang ı, ram an braanak ah Hmunlı khua a tlaak ı, cu hnu ah Locom khua khi a tlaak than tıah an chım Hı bıa hı ruah tıkah, micheu nih Phurh Hlun le Thuan Khaı Laılun an phan an tı ı a cheu ve nih Thuan Khaı le Hlawn Ceu lawng Laılun an phan tıah an tı Hı bıa zawnah hın a fıang mı cu Laılun a phan mı, hı mıpung pahnih an sı tı nı a sı Hlawn Ceu cu Thuan Khaı le Mang Tıal fa a sı tı cu a fıan ca ah Phurh Hlun hı Thuan Khaı he Laılun a phan mı hı an sı ko laı tı hı ruah khawh a sı Laılun an phak hnu ah ram an va braang ı, Hmunlı khua in Locom khua a tlaak tı hı a fıang mı a sı ko

Phurh Hlun nih fapa palı a hrın hna ı, Sum Thang, Zannıat, Laızo le Nu Hnua an sı

Sum Thang fale

Sum Thang nih Sun Ruang a hrin
Sun Ruang nih Nai Sang a hrin
Nai Sang nih Hlin Khor a hrin
Hlin Khor nih Lian Tluk a hrin
Lian Tluk nih Thang Hluan a hrin
Thang Hluan nih Tung Sin a hrin
Tung Sin nih Lian Awng a hrin
Lian Awng nih Nai Vum a hrin
Nai Vum nih Hlur Hmung a hrin
Hlur Hmung nih Sang Lian a hrin

Zanniat fale

Zanniat nih Sawn Nial a hrin
Sawn Nial nih Sawn Rel a hrin
Sawn Rel nih Hrang Nawn a hrin
Hrang Nawn nih Tlun Hluan a hrin
Tlun Hluan nih Tuk Khor a hrin
Tuk Khor nih Hluan Thang a hrin
Hluan Thang nih Lian Pai a hrin
Lian Pai nih Thang Dim a hrin
Thang Dim nih Saw Lum a hrin.

Lai Zo fale

Lai Zo fa ah Za Hup
Za Hup fa ah Sun Hngial
Sun Hngial fa ah Sun Rel
Sun Rel fa ah Kap Hlun

Kap Hlun fa ah Lian Duai & Con
Khup Lian Dual fa ah Za Lian
Con Khup Phi Kyi

Nu Hnua fale

Nu Hnua nih Khup Khar a hrin
Khup Khar nih Lian Thang a hrin
Lian Thang nih Ni Khar a hrin
Ni Khar nih Thuah Cawm a hrin
Thuah Cawm nih Khor Thang a hrin
Khor Thang nih Thang Sawn a hrin
Thang Sawn nih Sin Cawm a hrin
Sin Cawm nih Kim Rul a hrin
Kim Rul nih Thang Nuam a hrin
Thang Nuam nih Luan Khup a hrin
Luan Khup nih Luan Sin a hrin
Luan Sin nih Khup Za Thang a hrin

Phurh Hlun hrinthlaak hna nih hin Phurh Hlun fale Sum Thang Zanniat Laizo le Nu Hnua hna min chuan haan in, Sumthang hrin Zanniat hrin Laizo hrin le Nuhnua hrin tiah an i ti ko nain an dihlak hrawnh hin Zanniat kan si an ti

An mah nih an tuanbia an chimrak ah cun, an pu Phurh Hlun pa hi, Zaniat a rak si an ti Cuca-ah cun Phurh Hlun pa fa Zaniat hrinthlaak hna nih Zaniat

hrin kan si an i ti nain an dihlak mi-phun min ah, an pa (Phurh Hlun pa) min put in, Zaniat miphun kan si tiah an i ti nak hi a si i, Khualsim miphun nih cun Ral Thang, Phurh Hlun le Thuan Khai pa cu, Khualsim a si an ti i Phurh Hlun tefa hna nih Phurh Hlun pa cu Zaniat a si an ti ca ah, a zei deuh hi a hmaan hnga ti cu chim khawh a si lo

Asinain, "Zaniat" timi biafang hi Miraang an kai hlan ah hin an rak hmang bal lo i, Tuck & Carey zong nih, 'The Chin Hills" timi ca-uk an tialnak ah, Zaniat miphun hna cu 'Zaniat' tiah an tial lo i, "Thor miphun" tiah an rak tial (24) Cuca-ah cun Miraang chan lio i (Japan ral hlan) Falam Zipeng a rak si mi Mr Stevenson nih "Economics of the Central Chin" timi ca-uk ah, 'Tuck & Carey nih Zaniat miphun kong a tial an rak philh" tiah a tial (25)

Phurh Hlun tefa hna nih Zultu khua, Khuale khua le Lumbang khua hna khi an tlaak hna 'Thiam Sawn an timi pa nih hin, Locom khua in, atu Lumbang khua khi a hung tlaak i, atu Lumbang ngaingai si lo in, Rangia umnak hmun ah khin khua cu a hung tlaak i, 'Hlinzawl

khua tiah an rak ti Hlimzawl khua cun Lumbang khua khi an hung tlaak thai i 'Lumbang ti cu Hlimzawl nakin a lum deuh barg' iinak a si an ti

Zaniat miphun hna nih cun Hnurh Khawl i Khumzing Lo.om Simsing Tunghlawng khua le Zalti k'ua hna khi an tlaak mi a si i Miraang an hung kai tiangah khan hi khua vialte ah hin bawi an cang hna

---

(24) Carey & Tuck The Chin Hills Voll I(1894) pp 141

(25) Stevenson H N C The Economics of the Certiel Chin Tribes p 14

THUAN KHAI HRINTHLAK

Kalemyo in a hung kaimi uirau rual Ral Thang, Phurh Hlun le Thuan Khai lak h hin mi cheu nih cun Thuan Khai le Phurh Hlun hi Lailun an phan tiah an ti i a cheu ve nih cun Thuan Khai le Hlawn Ceu lawng an phan tiah an ti ca ah, Thuan Khai cu Lailun a rak phanmi a si ti hi ahohmanh al awk um loin a fiangmi a si

Sim miphun upa nih an chim nak ah cun, Thuan Khai le a nupi

Mang Tial cu Lailun an rak phakah hna ahohmanh minung an um rih lo ca ab, Thuan Khai lo a kal karah a nupi Mang Tial cu fa a ngei i, a zohkhenhtu an um lo ca-ah Cekeip i ra i a rak bomh an ti Cuca-ah cun nihin ni tiang hin Sim miphun nih hin cekei thah hi an duh lo i, midang nih an thahmi an hmuh hmanh ah an ngeih a chia i an biak tawn

Thuan Khai hrinthlak pawl hi Falam peng ah cun nii thavng mi fim le mi raltha an tam i, Mirang kai lio ah raltha ngai i a rak dotu Pu Con Bik zoug hi Thuan Khai hi inthlak chunmi a si Asi nain Thuan Khai nih hin fa pa zeizat a ngeih nna i ahoho an si ti hi anmah le anmah hi an i al i, an tuanbia an chim ning a khat cio lo

Sim miphun nih cun, Thuan Khai nih fapa pathum a ngeih hna i, Sun Thang, Tai Sun le Hlawn Ceu an si an ti Asi nain Zahau ve nih cun Thuan Khai nih fapa pahnih a ngei hna i, Hau Hulh le Za Hau an si tiah an ti. (25) Pastor Lian Khai nih "Mizo History" cauk a ṭialnak ah cun "Pawi miphun cu Hring Lum hrinthlak an si

an chuahnak khua cu Sunthla a si Cu hna cu Hau Hulh hrinthlak, Hlawn Ceu hrinthlak le Fan Ai hrinthlak an si" tiah a tial (27) Pastor Lian Khai catialmi hi le Sim upa cheukhat nih an chimmi ai zawn ngaingai mi pakhat cu, Sim upa cheukhat nih cun Hring Lum hi Thuan Khai pa a si i, Hring Lum nih Hau Hulh le Za Hau a hrin hna," tiah an ti theu mi hi a si

An chim ning i dang cio hmanh selaw a sining taktak cu hi ti hin a si Thuan Khai nih fapa pathum a ngeih hna i, Tai Sun Hlawn Ceu le Hring Lum an si Sim miphun nih Sun Thang cu Thuan Khai fapa upabik a si an ti nain Sun Thang hrinthlak hi an nehnang kan hmu hna lo ca ah an chim palhmi si selaw a dawh

Thuan Khai rih ctu i Sun Thla khua khi a tlak i Tai Sun a fa upa bik a si ca-ah a pa tlakmi khua Sunthla khua ah cun a um i voikhat cu a na Thuan Khai nih ram a va hrannak ah khua a va tlak i, Simpi khua an ti Cu khua cu a pa nin a t'ak i bawi ah a cang Tai Sun nih fa pali a rgei hna i H'awn M wrg H'm Pi

Za Hre le To Thawng an si H'am Pi hrinthlak hna hi mithawng tha le mi uktu an si ca-ah Hlam Pi hrinthlak hna cu a tanglei bantukin an si

Tai Sun fa ah Hlam Pi,
Hlam Pi fa ah Hawi Hluan
Hawi Hluan fa ah Khual Do
Khual Do fa ah Cia Nong
Cia Nong fa ah Kip Bik
Kip Bik fa ah Lian Nawn
Lian Nawn fa ah Con Bik
Con Bik fa ah Van Hmung
Van Hmung fa ah Sai Luai
Sai Luai fa ah Zung Luai

Con Bik cu Mirang an hung kai lio ah a rak do ngamtu a si ca ah Siangngakchia cacawnnak zong ah Con Bik pa raltha" tiah an ti Con Bik fa pa Van Hmung cu, a pa a thih hnu ah Bawi a cang i Falam peng ah Thang Tin Lian le Van Hmung ti an si A tupa Zung Luai zong atu ah Middle Headmaster a tuan i a nung rih

Tai Sun fale hna hi Surthla in a chuakmi an si nain anmah le an pupa hna min putin a tanglei bantukin an i then than

(1) Sunthla
(2) Zahau
(3) Tlorzawn
(4) Khualsim
(5) Hualngo

A cunglei miphun hi an i then than i a tanglei bantukin an si

(1) Falam Sunthla
(2) Khuadang Sunthla
(3) Zahau hrin taktak
(4) Ka Zahau hrin
(5) Khuangli
(6) Ngawn hrinthlak (The North Family)
(7) Khualsim le Bawi kiinak tlang miphun
(8) Tlorzon phun
(9) Hualngo miphun

Falam Sunthla timi hna nih hin a tanglei khua hna hi an tlak

(1) Taisun khua
(2) Zakhua khua
(3) Khuazaang khua
(4) Congthe
(5) Congheng khua
(6) Pualzin khua hna an si i asi nain atu ah cun cu khua hna cu a tanglei bantukin kawh an si cang

(1) Zakhua cu Falam ti a si.
(2) Pualzin cu Zamual ?
(3) Khuazaang khua mi hna cu Congthe le Falam ah an i fonh i, atu ah cun khua an um ti lo

HRINGLUM HRINTHLAAK

Hring Lum cu Thuan Khai fa ngakchia a si, Hring Lum hrinthlak hna hi, Sim miphun ai timi hi an si Thuan Khai le a nupi Mang Tial fa an hrin lio ah a zohkhenhtu an um lo ca ah, Cakeipi a ra i a laihri a hung tan piak tlah an timi hi Hring Lum hi a si ca-ah, Cakei a biami cu Hring Lum hrinthlaak hi an si Hring Lum cu a pa nih a tlak mi Sun thla khua ah a thih tiang khau a sa

Hring Lum nih fapa pahnih a ngeih hna i, Hau Hulh le Zahau an si Hau Hulh le Za Hau cu an pa sinah um loin cu ho i, Mar (Mizo) an umnak khua Zathlir khua ah a kal i, a va uk hna Za Hau zong cu, Tlauzawl khua ah a kal i, (cu lio ah cun Mar an rak si) a va uk ve hna

HAUHULH

Hlauzawl khua hı ral nih an chım ı an hrawh ca ah an tıo ı, a hnu ah atu i, Tlauhmun khua khı Zahau phun nih an va tlaak than Hau Hulh nih Khuanglı khua khı a tlaak ı, cuka ah cun fapa 14 a hrın hna A fapale hna cu (1) Sun Thang (2) Hlawn Mual (3) Sawn Set (4) Sai Lung (5) Hau Sum (6) Bawı Thang (7) Khual Thang (8) Tual Lawt (9) Chım Lung (10) Hu Ha (11) Lal Vung (12) Cong Hlut (13) Lıan Chın (14) Ban Sawt an sı

Sım mıphun tımı hı Hau Hulh chan ah hın, Sun an ı tinak h a sı Hau Hulh hrın an sı naın, zeıcahdah Sım an ı tı tıah cun, Sım tımı a sullanı hı, chın ram tımı, a lumnak ram tınak a sı ı, Run tıva kam hrawngah an um ca-ah 'Kan nih chın ram ummı an ı tınak a si ko Hau Hulh nih fa 14 a hrin hna ı cu hna nih cun, khua an tlaak cıo ı tampı an karh An khua tlaakmı atu tıang a hmunmı hna cu Khuanglı, Hlawnmual, Relsıng, Sur thla, Hrangsawn Khuahmun, Bualmın, Congthu Thlancıng, Losau, Sımdıhaı, Khıangzaang khua le Cıcaı khua hna khı an sı.

ZAHAU HRINTHLAAK

Zahau miphun ai tumi hi, Hring Lum fa ngakchia deuh pa hrinthlaak kha an si i, an pa Zahau min chuankhaan in Zahau phun tiah an i ti thai Zahau nih an tuanbia as chimnak ah cun Zahau miphun cu. Nika ia a chuakmi kan si an ti Voikhat ah Vurbulah, tlaangah Nika nih ti pumkhat a tit Cu Nika ti cu Kawlnu mih a char i, a ium ah a tlun pi i, belrua ah a erh Cu Nika ti cu a hung keuh i, Ngakchia pa pah a keuh hna Cu hna cu an hung upa hna i, cu hna unau rual cu, upabik ah, Hlawn Ceu a si i Kawlrawn khua ah a um A changtu pa nih, Toshum khua a tlaak i, a changtu pa nih, Thlanrawn khua a tlaak Ngakchia bikpa cu Zahau a si i, Zahau nih cun atu Tlauhmun khua kim a tlaak ca-ah a mah tefa hna cu, Zahau kan si," tiah an ti Asinain, hi hi cu buanbia sawhsawh a si ca ah Zahau cu, Hring Lum fa ngakchia deuh a si ti cu a bohmanh el awk tha lo a si ko

Za Hau nih fapa Thla Cong lawng a hrin i, a thi. Thla Cong zong cu sau a nung lo i, fapa Kip Kual a hrin ah, rate a vahnak ah ngal nih a seh i a thi. Kip

Kual cu a ngakchia ho tein a pa a thih ca-ah ngakṭah sifak a si i a pa unau hna sinah a um i, an caw a khal a hung tlangval i, miṭhawng a si ca-ah a pa hubaam cu a pehzulh khawh i, Rianhlei khua a va tuk i, a tei ca-ah Rianh'ei khua nih cun kum fa tein sakhua rawlrel an pek Ral tuk a thawngmi a si ca-ah Thlantlaang peugeh Lungler Thangzang le Dawn khua hna a va tuk hna tiah an t' Za Hau hrinthlaak hna cu a tanglei bantukin an si

Za Hau fa ah Thla Cong
Thla Cong fa ah Kip Kual
Kip Kual fa ah Cung Nung
Cung Nung fa ah That Hrim
That Hrim fa ah Khaw Kim Thang
Khaw Kim Thang fa ah Khuang Ceu
Khuang Ceu fa ah Thang Bur
Thang Bur fa ah Thla Ceu
Thla Ceu fa ah Van Nawl
Van Nawl fa ah Thang Tin Lian

Thang Tin Liau nih fapa 12 a ngeih hna i, pangasak pa cu Za Hre Lian a si i, Lai Vuanoi (Chin Minister) zong! a rak ṭuan Thang Tin Lian fale hna cu Ral Dam, Lal Bik, Sum Mang, Thal Dum, Za Hre, Thang Cem, Ral Lian

Sum, Sai Ling, Mang Bur, Thla Khar le Kei Luai an si i, Lairam ah upa lawngte an si dih

Kip Kual nih fapa pathum a ngeih hna i, upabik cu Ngun Kual a si i, Ngun Kual nih a pa Kip Kual ukhnak kha co awk a si nain, Khualkringtlaang Mar umnak ah a peem ca ah ngakchia bik Cung Nung nih a conak a si

Khaw Kim Thang chan hio ahhin, an umnak Tlanzawl khua cu, Halkha Lain Dun nih Kawl ralkap Mg Mya San le a hawile panga a rawi hna i meithal he an va tuk ca ah an tei hna i, Tlangzawl khua mi cu an zam i, India ram Mizo umnak le Bangladesh ram tiang an zam A hna ah Thlanrawn le Halkha le tiah Raldaihnak Biakamnak an tuah i Cerhmun khua kiu a tlak than Khaw Kim Than nih fa pahnih a hrin hna i, Khuang Ceu le Khaw Za Lian an si Khuang Ceu nih Rallang khua a tlak than

Za Hau hrinthlak hna cu Thlanrawn le Halkha hna he Daihnak Biakamnak an tuah, ca ah zeihmanh i tuknak le, an i temnak um lo dai tein khua an tlak ca ah an karh i, an mah le an tlakmi

khua cio le khuadang hna zongah uktu tampi ah an cang

HLAWN CEU PHUN

Hlawn Ceu cu Thuan Khai fa hniangbik a si i a nu le a pa sin ah Sunthla ah a um Voikhat cu an lo thlawhnu kha ngal nih a hung ei i zeitindah kan tuah lai tiah a lung re a thei nginngai Cu ho ahcun mang a manh i ka mang ah ngal rang ka dawi i ka thah tiah a ti an ti Cuca-ah cun an lo eitu ngal cu a dawi i chun ni tlak a dawi leongmang i a hnubik ah atu Mang Kheng khua pawngah khin ngal cu cerh ah a rak i bual i a hei piak Cerh i a bualmi ngal rangpi cu fe in a hei khawh a khen i a thi A lung a lawm i, a au a khuang i vawhla aa tiawh c lh

Asi nain khua a mui deng cang i, zeitindah ka uah lai? tiah a khua ruah a har Tlun tak ah le sia herh i, tlun tak sian loin thing kung cungah a kai i zan khuadei a hngilh Zan ah cun khua a ruat i, 'Zahan kan mang kha atu ngal ka kahnah hi pei ka hmuh

hi, ka mang he a kheng ngaingai" a ti i, cuka hmun cu "Mangkheng" tiah a sak

A thaizing ah cun mi cu a kawh hna i, a ngal kahmi cu an phorh Khua a ruah i, ke' hi, hika ahhin um ning law roco awk ka ngei lai lo Cuca-ah cun ka ngal kahnak ahkhan khua ka tlak ah a tha lai a ti i, a inchung le amithi tampi he an hung tho i, cuka ah cun cun khua an hung tlak i, "Mangkheng khua" tiah nihin tiang a hmun

An khua pawngah ngal rang a kahnak cerh cu a um i, atu tiang "Ngal Rang Sih" tiah an ti thai

Hlawn Ceu nih fapa 10 a ngei hna i, (1) Za Hup (2) Cal Ngau (3) Za Pial (4) Than Hup (5) Neh-Sawn (6) Thang Kham (7) Za Thang (8) Pial Pa (9) Mang Lung (10) Thla Ceu an si

Hlawn Ceu cu Mangkheng khua ah cun a tar tiang khua a sa A fale nih kan pa pun lio ah hin kan pa sin ah [illegible] ti lo, khua thar kan tlak lai tiah an ti. [illegible] cu Za Hup le Za Pial cu khua [illegible] awk kan kawl lai tiah

an kal ı Za Hup nıh cun atı ı Laizo khua khı a va halh i, ınnhmun zo g a cawh ta An hung tlung ı a nau Za Pıal nıh cun Za Hup cu ' Khua tlaık awk hmun tha ka hmuh ı hmunkhat ah khua tla tı hna usih" tıah a sawm Za Hup nıh cun Ka nau khua tlaak awk hmun tha ka hmuh ve ı a hmun zong ka cawh cang" tıah a tı Ka cawh cang tı cu an mah Laızo holh cun 'Laıhzo tı a sı (u• ca ah cun an unau cun an mah lı an khua halhmı hmun c o ah cun khua cu an va tla ı Za Hup tl akmı khua cu Laızo tı a sı ı a hnu ah cun Laızo tı a sı Innhmun tla ka laıbzo tınak a sı (Innhmun zong ka cawh cang tınak a sı)

Za Pıal nıh cun a hmun halhmı cu a va tlaak ve ı, Kawlrawn khua khı a sı ı, nıhın tıang a hmun ıh Za Pıal nıh fa pahnıh a ngeıh hnı ı Tır Mang le Hluan Khar an sı Tlır Mang cu fa upa a sı oantukın a pa khua tlaakmı Kawlrawn ah cun a um ı, a hnıang Hluan Khar nıh cun Laızo Hmuopı khua khı a tlaak Za Hup fa Kıp Hnıar nıh Laızo he ıı pehmı Thanhnıar khua khı a tlaak ı, Za Hup fa laı pa Mang Luaı nıh Zalaı khua khı a tlaak

Hlawn Ceu fa pahnih ak pa Cal Ngau hi Ramthlo ah bawi'a tuan Ramthlo khua hi Fanai nih an tlaakmi asi i Fanai nih Cal Ngau cu bawi ah an put ca-ah, Ramthlo ah Cal Ngau bawi hi a tuannak cu a si. Cal Ngau fa Pa hmung nih, Zomual khua a tlaak i Zomual khua cun Lonhai khua khi a va tlaak than Hlawn Ceu fa palinak pa Thang Hup nih Tikual khua a tlaak i, Thang Hup fa Ro Kual nih Tiphir khua khi a va tlaak Cal Ngau fa upabik Tum Khuai nih Ramthlo khua cun Rulbu khua a tlaak Tum Khuai fa Do Kulh nih Tiahdai khua a tlaak. Cal Ngau hrin tial Bik fa Ngun Thang nih Hrianghnang khua a tlaak (Asinain Hrianghnang upa nih cun Hrianghnang khua cu, Ramthlo Ngun Thang le Thlantlang Vankhawng phun Ceih Hlei nih an tlaakmi a si tiah an ti)

Tlangzawl khua khi Mang heeng khua in Thang Hup fa (Hlawn Ceu fa palinak) Mang Ling nih a tlaak Tlangzawl khua cun Thang Hup fa Hrang Khup nih Zamual khua khi a hun tlaak than. Thang Hup fa Lian zam nih Tili khua a tlaak i, Mang Ling fa Mang Pung

nih Taal khua khi a tlaak Hlawn Ceu fa Neh Sawn nih Paangzawl khua a tlaak ve Cuticun, Hlawn Ceu hrinthlaak nih cun khua tampi an tlaak i, an karh ca ah hi hrawng khua vialte hi "Hlawn Ceu Pung" tiah an ti

Hlawn Ceu hrinthlaak hna cu Thlantlaang peng zongah tampi an um i, Mizoram le Bangladesh tiangin khua an sa Hlawn Ceu ta Za Hup hrintlaak hna cu a tangle bantukin in si

Za Hup fa ah Khup Khar
Khup Khar fa an Bawi Hrang
Bawi Hrang fa ah Lian Khuai
Lian Khuai fa ah Bawi Tiam
Bawi Tiam fa ah Lain Thang
Lain Thang fa ah Bawi Khuai
Bawi Khuai fa ah Lian Hrang
Lian Hrang fa ah Sang Kulh
Sang Kulh fa ah Con Kim
Con Kim fa ah Mang Hnok
Mang Hnok fa ah Kip Luai
Kip Luai fa ah Mang Kip Pian

Cal Ngau hrinthlaak hna cu a tangl i bantuk hin an si

Cal Ngau fa ah Ngun Kual
Ngun Kual fa ah Taal Ceu
Taal Ceu fa ah Thang Zam

Thian Zam fa ah Tial Bik
Tial Bik fa ah Za Khai

FALAM KHUA TLAAKNAK

A cunglei i kan ţialmi Falam peng minung hna hi, an mah le an tlaakmi khua cio ah hin bawi an si cio i, Falam khua khi khuapi in a rak um lo Miraang nih Lairam an rak laak i, 1884 kum ah Falam peng an rak laak lio zongah hin Falam khua hi 'min ngeiin a rak um rih lo Cuca ah cun Col Symon le Col Skene nih Falam peng laaknak puai an rak tuah zongah hin, Tlaisun khua ah an rak tuah

Cu an rak i tonnak hmun zong cu Cinniual tlaang tang Sompi khua hmun ah khin a rak si Miraang ralkap cu Sompi khua rop hmun ah cun an rak i dil i, hika hi Headquaters ah kan tuah lai tiah an rak timh. Asinain, cuka hmun cu tlaang tang hmunrawn a si ca ah ral runvennak a ţha lai lo tiah an ruah ca ah cuka hmun ah cun ser loin, atu Falam khua hmun ah khin an rak ser. A hlan ah cun 'Farthawk' ti a rak si. Miraang nih cun Farthawk cu, Ralvennak (Forte)

ah 1885 ah an hun tuah i, cucu, Chaklei Lairam Headquaters ah a cang thai, i, hnu ah cun Falam tiah an ti

1894 kum ah hin Falam Raikap an hun tuah i Falam khua cu District Headquateis ah a cang thai Falam khua cu Kawlram rih Independence a hmuh hnu pi tiang District Headquaters ah a cang

SANGPI LE SANGTE (Zaathang) CHUNG THAWHKEHNAK

Halkha khua ah hin Sangpi chung le Sangte chung hi Miang ng an hung kai ah hin bawi an si i an mah Miang chan lio zongah khan Ramuk bawi sinak nawl an pek hna Asinain Zaathang phun hi Laimi, Lairam i an hung kai i Lairam ah an hung phak lio le Phailenzawl khua in hung tlaak lio hrawngah hin cun Sangpi Sangte tiah an um rih lo i bawi le min lang ngaingai zongin an rak um rih lo

Laimi, Lairam ah an hung phak hlan ah hin Bawm miphun le Tlanglau miphun hi an rak phan hmasabik i, cu hnu ah cun Mar le Leitak Mara miphun

hna an rak phan ve Cu hna Hmu ah cun Laimi an rak phak tikah cun, a rak um hmasa hna mih Laimi thawngpaang an theih tikah hin, an tih hna i, an kiangh lengmang hna Mar he hawi cun tuk tak-tak te zongin an rak i tu i. Laimi nih an rak tei hna ca-ah, Mar pawl cu an zam dih Cu hi ah cun Zaathang phun hi hruaitu an rak si lo i Cinzah le Kheng-lawt hi mithawng le min lang deun in an rak um Phailenzawl khua i an um hlo zongah hin Cinzah pa nih khuang a cawi ca-ah micheu nih cun Cinzah Khuang cawi hmun tiah an ti

Lailun ca uk nih cun, "Halkha Thlantlang Zotlang i an rak um hlo ah hin miphun phun hra an rak um i, cu hna cu Kinghawl, Darkhuah, Khengl'awt, Thlacen, Cinzah, Lailung, Hranglung Nguntual, Zaathang le Vaingam an si," tiah a tial Darkhuah, Nguntual, Lailung Hranglung, Zaathang le Vaingam hna hi cu Halkha an phak hnu ah Zaathang tale an si i, Sangpi Sangte an ti nak a si ca-ah, Lailun nih hihin a tialmi hi a hmaan lo Kan pu kan pa hna nih an chimmak ah cun, Phailenzawl an phak hlo ah hin miphun phun kua an si tiah an

ti Cuca ah cun hi hò i miphun in a rak hmmi hna hi Cinzah, Hlawncbiing, Kheengtawt Kingbawl, Ruaihleng, Mualbiur Zinhlawng To Hlei le Khiteeng hi si dawh bik an rak si

Sangpi le Sangte an chuahnak hi, an pu an pa thawhkehning an i zawt tikah Pialienzawl i Mangkheng Hlawnceu bawi a chawngtu Tio Hlei le Hluan Sang tiang lawng an i zawt kho Hluan Sang nih a u pa Tio Hlei cu Hlawnceu bawi-fung a cuhnak ah a tlah ca-ah u le nau an i then i Hluan Sang hrinthlaak cu Zaa thang an si na in Tio Hlei hrinthlaak cu atu tiang Tio Hlei phun tiah an i ti thai

CONG CIN LE MANG LIAN

Micheu nih cun Hluan Sang cu Sangpi Sangte kan pu a si tiah an ti nain, Hluan Sang nih a to a hrin i, cu pa nih cun ahò a hun hri i than ti hi a zawt awk an i hngal lo Asinain micheu nih cun Hluan Sang nih Zaathang a hrin i, Zaathang nih Zi Biak, Dar Khuah, Ngun-Tual Vai Ngam le Hrang Lung a hrin hna i, cucu Sangpi Sangte kan thawhkeh nak a si tiah an ti Asi lin, Halkha

tuanbia ah hin Cong Cin le Mang Lian hi an upa i, Mang Lian cu khua nih a lsak ca ah, Nawi neel ah a lung an donh i, cu a lung donh cu Zaathang phun pauh nih an rak biak tawn

Cuca ah cun Sangpi chung le Sangte chung an thawhkehning kan hngalh khawh vial cu tanglei bantukin a si

Hluan Sang nih Tin Thluk a hrin
Tin Thluk nih Za Pial a hrin
(Za Pial fa ah Mang Lian si dawh a si Asinain, kan hngalh fian lo ca ah kan tial lo)
Za Pial fa ah Zaathang
Zaa thang nih (1) Za Biak
(2) Dar Khuah
(3) Ngun Tual
(4) Vai Ngam
(5) Hrang Lung a hrin hna
Za Biak nih (1) Sai Kha le
(2) Za Pial a hrin hna i, Sai Kha cu Sangpi chung hringtu a si i, Za Pial cu Sangte chung hringtu a si

Ramtang an kal i an sing a tih tik hmanh ah khin "Cong Cin fa fawh kan si, Mang Lian fa fawh kan si e," tiah

thla an cam tawn i an ningtih cu an rak i phen tawn Cuca ah cun Mang Lian le Cong Cin hi unau an si i Hluan Sang le Khuk Hnin karlak ah hin a ummi an si lai i an donghram an i zawt khawh ti lo ca ah si dawh a si

Cuca-ah cun Sangpi le Sangte chung an thawhkehning kan hngalh khawh vial cu hitihin a si

Hluan Sang nih Tin Thluk a hrin Zaathang
Zaa Thang nih 1 Za Biak
2 Dar Khuah
3 Ngun Tual
4 Vai Ngain le
5 Hrang Lung a hrin hna

Za Biak nih Tin Thluk a hrin
Tin Thluk nih 1 Sai Kha le
2 Zaa Pial a hrin hna i Sai Kha hrin cu Sangpi chung an si i Zaa Pial hrin cu Sangte chung an si

SANGPI CHUNG

Sai Kha nih Khuk Hnin a hrin
Khuk Hnin nih Thang Ding a hrin
Thang Ding nih 1 Za Hmung
2 That Cin
3 Lian Kual

Leen fa in Lungzarh Cinzah bawi fanu sin ah 1 Al Bik
2 Hlei Lian a hrin hna

Khuk Hnin chan hin Zaathang chung cu lianh hram an i thawk i a fale hna vialte cu bawi an si thairak hi a si

KHUK HNIN SADUHTHAH

Khuk Hnin hi ngaktah chiatc a si i hi lio chan ah hin Khenglawt hi bawi le mithawng an rak si Khuk Hnin tlang val no a si lio hrawngah hin Khenglawt bawi Thang Thlur fanu In Awl an timi hi mi dawh minthang a rak si i tlangval nih a inn khat in an rak leen Ngaknu an leennak ah cun tlangval pawl cu saduh an that tawn i, Khuk Hnin cu a hawile nih "Nang zei lah aduh na thah?" tiah an hal an ti Khuk Hnin nih cun a thawh i a saduhthah cu hitihin a chimh hna

Cipi neel thlo ning
Ngal raarg chun ning
Paangzawl chim ning
In Awl thi ning
Thang Thlur tei ning
Tapa hiing ning
Thang Ding sak ning
t ah a ti an ti

In Awl hi Khen awt bawi Thang Thlur fanu, cu no i ngaknu dawhbik a rak si i Khuk Hnin nih In Awl thi ning a ti tikah hia ngaktah a si ca ah a si l no din n i aat lo i a pa hawi nih an nih sawh

Khuk Hiin cu a hung t neval deuh i Cipi neel (Ati i Pu Lk M n nih ngakhawr ih a tu no i hnu i Nawi neel khi a si) cu a thlawh tak tik i rav l hi ti cawk loin a r k ngei In Awl cu a vun duh v t ktik i ni khat c i Ki nu In Awl tung ka hal piak ti h i ti i a nu nih cun z iiindah kanri'h ngaktah le k ngr r h hr k l ergl ut b wi fanu c i han hal ng m l i' tiah iak ti an ti Hung ka hal piak ko a ti tikah a nu nih cun a il kho lo i Pu Thang Thlur s nah cun a va kal i i va hal Thang Thlar zong nih cun i riwl l i te a a rak pek ve i an i um

saduhthah bang cun Cipi neel cu a thlawh i, rawl cu chim cawk loin a ngeih Ngal rpang cu a chuu tak tak (Hlan ah cun meithal a umi lo i, fei in hmual an hman ca ah fei in ngal chunh i thah hi a fawi mi a si lo nain Khuk Hnin hi mithawng a sinak hi a lang) Fapa cu a hun Lrin taktak i a niin ah Thang Ding tiah a sak taktak

Paangzawl khua hi hlan i Falam tlawn lam Phau cho vung kai i cho chuah lam pawngte ah khin a rak si i, mingei mirum khua an rak si Khuk Hnin nih cun Paangzawl khua cu a vung chim tak tak i, an bawi fanu a hun tlaih i a hun tlik pi Paangzawl khuami nih cun an hun dawi i, 'Maw Halkha hna aw rak kan that lai u cih, rak that citcet lai u ci law, Halkha le Paangzawl sia mei ai tlai lai e," tiah an hung au Paangzawl khuami, cu Halkha cu an hung phan i, an bawi fanu cu thi le dar, chaw le hlawn a duh zat, sia le caw a duh zat in an hung tlanh Cuticun Khuk Hnin cu ngeih le chiah rel cawk lo he cun, khua a sa cang i, a saduhthah tlin nak ah, thil pakhatte lawng a bau i, cucu a pu Thang Thlur tei lawnglawng a bau cang

Zan khat cu a pu Thang Thlur cu a fale Khuk Hnin te inn ih cun a rak hna i, khua a ruah tikah Khuk Hnin nih hin a ka tei taktak lai ti a phi ... cu ah zan ah a tho zialin al i ... ain k ... a him rh i sutpi hr m ah tl la a cam

Maw khuazing aw Khuk Hnin a paak in thlua na chuah ah kei a sawmin t ah thla a cam Khuk Hnin nih cun ngeih ko i, a thlacam dih cun i tho ve i Maw khuazing aw Thang Thlur ... thlua na chuan kei za ... a ... an ti Cuka ah cun an pu ... vel ciammam i Thang Thlur cu zel ... a ke ke khat i tla sual i a cawl ... le Khuk Hnin nih cun a duh tawk cun i naan len ko i Thang Thlur ih cun a celh ti lo i A, na ka tei a ti i a ... an ti Cuticun Khuk Hnin cu a ... cu a tling dih

Khuk Hnin lapa ... ng Ding cu a hung tlangval i, nupi a thit i ... pa p thim le leen ta ah fapa pahrih a hrin hna Cu hna cu

Nutak fa ah 1 Za Hmung
2 That Cin

3 Lian Kual

Leeo fa ah . 1 Al Bik) Lungzarh Cin-
2 Hlei Lian) zah bawi fanu
) sinah a brin
) hna

Thang Ding fale Za Hmung, That Cin le Lian Kual cu Halkha khuaah bawi an cang i, Al Bik le Hlei Lian cu Vuangtu le Hnphi nih bawi ah an put hna ca ah an hla hmanh ah

Kal pah hmanh in kan hr ng kun kaw e
Kan pu Biakcin Thang Ding nih,
Mang zaraan zei kan rel hna si maw
Duh i zuhrim ding kanmah e, tiah an ti

Za Hmung fale 1 Tial Kham
2 Hmung Cin
3 Sai Kha 2 fa a bring lo
4 Hmun Thang
5 Tbawng Mang

That Cin fale 1 Za Thio
2 Za Hei
3 Kim Dun
4 Lian Kual
5. Rung Hmung
6 Van Luai

ZA HMUNG HRINTHLAAK

TIAL KHAM HRIN

Za Hmung nih Tial Kham
Tial Kham fa Lal Bik

Lal Bik fale	1	Lul Sang
	2	Tial Kual
	3	Za Chum
Lul Sang fale	1	Sui Ling
	2	Khuk Hmin
	3	Lian Cung (fa a hring lo
	4	Khua Kulh
	5	Siang Mang
Sui Ling fale	1	Ral Tiam
	2	Hram Tum
	3	Tial Nawn
Ral Tiam fale	1	Lian Tu
	2	Za Kian
	3	Van Kung nu
	4	Tum Kio nu

HMUNG CIN HRIN

Za Hmung fa pahnihnak ah Hmung Cin
Hmung Cin nih Za Khar a hrin

Za Khar fale	1	Sang Cin
	2	Sai Khui
	3	Ngun Hlung

Sang Cia fale 1 Khar Mawn
2. Chum Khar (fa nei lo)
3 Mén T'al (T Tlang Lal Luai aupi)
4 Sina (Sabny nu)
5. Dar Tlem
6 Pen Thai

Khen Nawn fale 1 Mang Nawn
2. Ngun Er
3. Vai Cung
4. Khua Kian
5 Tial Vaang
6 Tha Ci
7 Sui Mah

REV MANG KIO TE CHUNG

Khuk Hnin fa ah Thang Ding
Thang Ding fa ah Za Hmung
Za Hmung fa ah Tial Kham
Tial Kham fa ah Lal Bik
Lal Bik fa ah Lul Sang

Lul Sang fa pahnihnak Khuk Hnin?
Khuk Hnin 2 fale 1 Rev Mang Kio
2 Uk Mang
3 Khen Uk
4 Zing Taang

Tlal Kual fale
Lal Bik fa pahnihnak ah Tial Kua
Tial Kual nih Tial Kung a hr i
Tial Kung fale 1 Sang Ngan
2 Mang Tling
3 Van Khar

Sang Ngan nih Khua Uk a hrin
Khua Uk nih Dar Ming Lian
Chum le Za Peng a hrin hna

KHUA KULH HRIN

Lal Bik nih Lul Sang a hrin
Lul Sang fa palinak ah Khua Kulh a si

Khua Kulh fa ah Thio Cin
Thio Cin fa ah Tial Bik

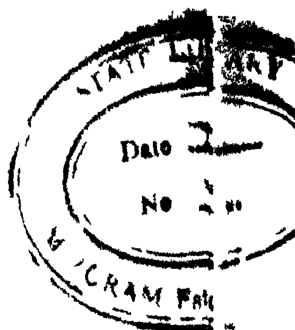
Khua Chum fale 1 Ngun Kung
2 Huat Luai
3 Rung Er
4 Lian Su
5 Dar Thluai
6 Za Thluai

Ngun Kung fale 1 Tum Thang
2 Lian Su 2 (Ralkap a tla i fa ngei loin a thi)
3 Van Thang
4 Phun Rawl (A ngak-chiat lio in a thi)

Za Al 1 Kio Ling Kio Ling fa ah Heng Mang

Lian Khual 2 fale 1 Lal Er
2 Than Hniar (Fapa a ngei lo)
3 Sang Ling
4 Than Cung

Lal Er falo 1 Ceu Mang
2. Za Kung
3 Ngun Hlei,
4 Hrang Thio
5 Tum Khar
6 Bual Sang.

a rak thutu a si
Sangte bawi an i peh tlaihning cu a tanglei bantuk'n a si
Zaa Thang nih Sai Khar le Tin Thluk a hrin hna Sai Khar Sangpi chung Tin Thluk Sangte chung, Tin Thluk nih Za Pial a hrin Za Pial nih Thla Sang a hrin Thla Sang nih Kip Lian a hrin Kip Lian nih Lian Nawn a hrin Lian Nawn nih Than Chum a hrin

Than Chum nih (1) Za Er
(2) Ngun Hmung
(3) Ceu Phua a hrin hna

Lian Nawn, Van Tler Saang Nawl, chan in Sangte bawi an i thawk
Van Tler hringtu Cawto, le chung 'Sang Nawl hrin cu Hmun Thang le chung
Za Er fa ah Lian Mo+Pa Mua an si i, Pa Mau cu fa a hring lo

Lian Mo fa ah (1) Van Mang
(2) Mang Ceu
(3) Sui Nak
(4) Meng Kawi

Van Mang fale Nutak Tial Nawn sinah
Pen Tiak lawng a hrin
i Ngaphaite Mang Hlei
nih a thit

(2) Nuchun fale
(1) Hrang Tawn
(2) Lian Hrem
(3) Tial Hrem (Thlantlang
(4) Rem Thawn (Thlantlang ah a um ve)

Mang Ceu fale (1) Nutak fale
(1) Ni Hre Assam Rifle ah ralkap a tlang a thi
(2) Pen Hnem

(2) Ni Tlen he an hrinmi 1 Kio Mang
2 Dar Tlem

(3) Hniarlawn nu he 1 Fung Ling
2 Nah Thai

a rak thutu a si

Sangte bawi an i peh tlaihning cu a tanglei bantukin a si

Zaa Thang nih Sai Khar le Tin Thluk a hrin hna Sai Khar Sangpi chung Tin Thluk Sangte chung, Tin Thluk nih Za Pial a hrin Za Pial nih Thla Sang a hrin Thla Sang nih Kip Lian a hrin Kip Lian nih Lian Nawn a hrin Lian Nawn nih Than Chum a hrin

Than Chum nih (1) Za Er
(2) Ngun Hmung
(3) Ceu Phua a hrin hna

Lian Nawn, Van Tler Saang Nawl, chan in Sangte bawi an i thawk
Van Tler hringtu Cawto le chung Sang Nawl hrin cu Hmun Thang le chung
Za Er fa ah Lian Mo+Pa Mua an si i Pa Mau cu fa a hring lo

Lian Mo fa ah (1) Van Mang
(2) Mang Ceu
(3) Sui Nak
(4) Mong Kawi
(5) Kim Hmung

Van Mang fale Nutak Tial Nawn sinah
Pen Tiak lawng a hrin
i Ngaphaite Mang Hlei
nih a thit

(2) Nuchun fale
(1) Hrang Tawng
(2) Lian Hrem
(3) Tial Hrem (Thlan-
tlaang
(4) Rem Thawn (Thlan
tlaang ah a um ve)

Mang Ceu fale (1) Nutak fale
(1) Ni Hre - Assam
Rifle ah ralkap a
tlan a thi
(2) Pen Hnem

(2) Ni Tlon hen an hnami 1 Kio Mang
2 Dar Tlem

(3) Hniarlawn nu he 1 Fung Ling
2 Nah Thai

Kam Hmung fale :

(1) Ni Hheng Hnaring Lian
Cin nih a thit

(2) Ngun Fam - Hriphi Man
Hei nih a thit

(3) Za Thit Hmung

(4) Mawng Awng

Kao Mang fale (1) Sui Khar

(2) Tin Hmung

(3) Bawi Ki

(4) Sui Tangka

Nu Chun fale (1) Khua Kung

(2) Tial Peng

VAN MANG KONG

Hlan lio h cun catial a um lo ca ah an chuah ni thla le an bawi kum hna hi zeihmanh hng lh khawh an si lo Asi nin Pu Van Mang hi Mirang uknak a duh lo ca ah a do hna i, Lairal a thawh ahhin an hruaitu a si ca-ah Miraang zong ih in tlaih i thing ah an thlak ca ah a tlih kum le a rian tuannak kum hi 'n alh l h i h i i si i cu cun an kum hi tuak khiwi an si

Kum 1958 ah a nupi Sur Zing he khuang an cawi i hihi khuang i cawi l manungbik a si an ti
Kum 1959 ah a thi i a thih ahhin im h kum hi 75 a si Cuca ah cun a chuah kum hi 1884 ah si dawh a si A kum a hmaan a si ah cun

Pu V n Mang cu R m uk bawi a i i, Miraang nih an mah uawh in uknak kha an pe ko nain Miraang kut tang i um kha a duh lo i Laimi (Halkha ni 6 le Septhang peng) kha a thit hruai hna i Lairal kha an tho Cuca ah cun a nupi Tial Nawn le a nau pa Kim Hmung le tiah an tlaih hna i Monywa thongian ah an thlak hna Hi lio i a mah he thong ah a tla timi hna cu

tlaak ı, cuka cun Thlantlaang le Tlaang-rua khua khı an heı tlaak chın hna Hlawngzaang i an um lio ah Mualhlun nih Halkha Hlawnchıng chung kha an ı roih hna i, cu hna he cun Thlantlaang khua an tlaak Halkha peng Cinkhua khua pawngin Khilteng le Kualhleng an ra i, Hlawngzaang, Mualhlun he an ı fonh hnu ah Khılteng nıh Tlaangrua khua an tlaak ve Ngaphai khua khı Zokhua in an hun tlaak ve ı, Thlantlaang le Tlaangrua ın Thlantlaang peng khua dang hna khi an heı tlaak chin hna

Thlantlaang, Lungzarh le Tlaangrua an hung tlaak lio ah hın, Mar mıphun nih Khualhrıngtlaang le Vanzangtlaang ah khua an tlaak cang ı, Bualram ah Tlaang-lau miphun an um cang. Cu hna mıphun cu ah tuk hna ı, an teı hna ca-ah khua an tlaak khawhnak a sı

THLANTLAANG KHUA TLAAKNAK

Phaiienzawl khua ın Hiuan Sang le a' kawile nih Halkha khua kan tla lai tiah ah i thial lio ah hın, Mualhlun le Tinhlawng phun hna cu, Halkha khua ah cun kai ve loin, khua dang kan tla laı

tah an tho i Thlantlaang le Tlaangrua kar ah khin khua an tlaak i, cucu, Hlawnzaang khua an ti

Hi ho caan ah hin khua khat le khua khat an rak i doh lengmang ho caan a si ca ah Mualhlun le Tinhlawng hi mi thawngtha theng an rak si fawng lo ca ah kanmah lawng cu saral kan i rungveng kho lai lo tiah Halkha khua ah an ra than i Hlawnching pa an hung put i bawi ah an can ter Hlawnching pa nih cun a uk hna i an umnak hmun kha saral runvenrak ah a that deuh lo ca i ah Raciahva ral ah a hun thial pi hna i Mualhlun le Tinhlawng a cheu nih cun an zulh hna i khua an sa

Cu ho caan ah cun Phailenzawl i Cinzah pa Cong Phung hi in Lian Kual nih fapa 5 a ngeih hna i, upa 3 hna cu khua thar tlaak awk kan kawl lai tiah an i thawh i Tiphul khua hmun khi an phan Cuka ah cun khua cu an tlaak hnik i, a sinain an lung a si deuh lo ca ah an lan than i, Mangkheng Hlawnceu bawi sinah an chuak. Cuticun khua tlaak awk kah kawl tiah an chimh tikah Hlawn ceu bawi Ral Hnin nih a hun hruai hna i, Thlantlaang khua hlun i, Cawmpi ti-

Khui Khi 'a tung' huah pi hna, Cutfcun; Mualhluh le 'Hlawnchiug' khua tlaak cia mi hmun ah cun Hlawncen bawi le tiah Cinzah nih khua an tlaak tikah cun an ai ngam ve lo i, hmunkhat tu ah an i fon i, 'Thlantlaang' tiah an tu. Hi hi hi A.D. 1560 hrawngah si dawh a si.

Cuca-ah cun Thlantlaang khua ca Cinzah le Hlawnchiug nih cun an 'uk hnu i, Kum 300 tluk an um hnu ah atu Thlantlaang khua thar ah khua an i thlai Khua thar an tlaak hlan ah Thlantlaang timi cu min cuma a si ca-ah an duh lo i, 'Thantlaang' tiah an thlen i, atu ah cun Thantlaang tiah kawh a si cang

TLAANGRUA KHUA TLAAKNAK

Thantlaang peng chung khua vialte lakah hin, Thantlaang, Tlaangrua Lenak le Lungzarh hna hi khua hlun bik an si i, an tlaak kum zong hi 'ai khat nawn cio tiah kan tial cang.

Halkha peng Cinkhua le Hmaikhah khua lakah hin, Khuleng le Ruathleng phun hna cu khua ae rak si i, sau nawn an um hnu ah an tlaak. Cu khua rop cu atu tlang a um ko i, 'Ruathleng Khua

rop tiah an ti thih

Cu hna phun cu an ra lengmang i Hlawnzaang khua i Mualcin le Tinhlawng umnak khua an hung phai ve Hlawnching le Mualcin nih Thlantlaang khua tlaak awk ah an kal lio ah hin Thlantlaang khua tlaak awkah kal ve lo in ni tlaklei ah an kal i Tlaangrua khua tu kan' an va tlaak ve

Hlawncěu bawi Rel Hma nih a rat pimi hna Cinzah unau rual hna lakah mi lai pa, kha a min ah Tin Luah a si i, Tlaangrua Khilteng hna nih hin (Pu Lian Hlawng nih) kanmah lawng cu saral' kan i ruangveng kho lai lo a ti ca ah Thlan tlaang ah cun a ra i, Tin Luah cu a hung thit i, Cinzah pa Tin Luah nih cun Tlaangrua cu a uk hna. A sinain, Khilteeng le Rualbleng cu khua tlatu an si ca ah bawi le hruaitu cu an si ko i Cin zah cu vokkeuh arkeuh an pek hna

Tin Luah nih fapa a' hrin i an pu min an khiah i Cong Phungian ti Cong Phung nih Al Sang a hrin i, Al Sang nih [illegible] le Khua Tlan a hrin hna. [illegible] nih Tial Lang le Sung Zing a hrin hna i, Khua Tlan nih Thang Hlei a hrin Thang Hlei nih Tin Kio a hrin i,

Tin Kio nih Ral Uk a hrin

Tlaangrua khua tlatu Lian Hlawng cu a rak lian tuk i, a caw zun le a sia zun in nga a kah (Nga a fuan) tiah an rak ti Lian Hlawng nih Duh Mang le Hrang Chia a hrin hna i Duh Mang cu upa deuh a si ca ah Tlaangrua cu a uk i, Hrang Chia cu Bualram tlatu a si

BUALRAM TLAAKNAK

Thantlaang peng Bualram ah hin, atu Bual minung an um hlan ah hin Tlaanglau miphun an rak um (Tlaanglau miphun hi Laimi phun an si ve ko i, an holh zong Lai holh banfuk a si ve ko nain, atu Laimi hlan ah Lairam an rak phan cang i, hlan lio ah cun miphun phun khat le phun khat khua khat le khua khat rak i tuk le rak i doh a si ca-ah, Hrang Chia le a hawile pawl nih hin hmunkhat ah rak um ko loin, an rak tuk hna i, an thawl hna).

Tlaangrua khuami Lian Hlawng fapa Hrang Chia hi ngakchia deuh a si ca-ah a a Duh Mang nih Tlaangrua ram cu a co i, Tlaangrua khua i um loin, khua dang ka tlaak ah cun a tha deuh

lai tiah a ruah ca ah Luangzarh Cinzah Ni Kual a sawm i Bualram tlaak inkah an rak kal Cuticun an va kal i Lulpilung le Belhar khua karlak i Zurnuel ah khan khua an va tlaak Cuka ah cun khua cu an sa i kum 3 an um ah hin Bualteeng pa Lal Cawi an tirii pa cu Cekei nih a seh Cu tikah cun an um ngam ti lo i Tlaangrua khua ah an kir than A sinain Tlaanglau miphun cu an thawl cang hna i cu ti ram lawng i um ko cu an siang tung lo i Tlumang Bilhrang Rualtleng phun Hiangkhir le Fambawl phun khua kam a sawm hna i atu Hmunhalh khua pawng i Bualpi hmun khi khua ah an va tlaak (Khi cerhti bual nganpi ruang ah khin khika hrawng ram khi Bualram an tinak hi a si) A sinain cuka um cu an duh deuh than lo i an i thial than i Hliap khua ah Hliap khua cun Mau khua ah Mau khua cun an i thial than i atu Tikir khua khi an va tlaak

Cuticun Hrang Chia le i hawile nih cun, Tikir khua cu an tlaak i khua an sa A sinain kanmah lawng cu saral kan i rungveng kho lai lo an ti ca ah Halkha ah an ra i Sangpi chung hrin That Cin kha kan in put lai tiah an

Hung sawm That Cin nih cun 'keimah mitrak rat cu a thia lai lo, ka tapi Khar Hlei hi i put u tiah a ti bna i, Khar Hlei cu an put

A sinain, a mah i kat Cin ngaingai a si lo ca ah khan, rikir khuami cu an hna a ngam lo . Thantlaang Cinzah pa Ni Kham an rak put than

Khar Hlei nih cun saral runvennak ah hin Thantlaang Kheenglawt chung hrim hrim kan thlt i na ah a thab k lai a ti ca ah, Kheenglawt Cipa chung fanu Than Cer a thit. Than Cer nih cun keimah lawng cu ka ngam lai lo tiah a ta pa Dar Ceu a kal pi Dar Ceu nih cun Hre Mang, Sang Thio Khen Sang, Lian Dun That Mang le Lian Tlung a hrin hna i cu hna zong cu, Bualram ah upa le min ngei in khua an sa

Khar Hlei nih Thang Lui a hrin Cuticun, an karh cho lengmang i, Tei Thai chan ah cun i .n 300 tiang an karh Tikir an tlaak hi A.D 1810 hrawngah si dawh a si Tei Thai nih Sai Ceu a hrin A sinain, Sai Ceu hi fa pa a ngeih lo ca ah a u fa (Rai Dum fa) Ngun Khuai a bawi Ngun Khuai nih Ram Luai a hrin i, Ram Luai chan ah, Kawlram n h

luatuak au hmuh

LEITAK KHUA TLAAKNAK

Leitak khua hi Thantlaang peng le Halkha peng khua hna lakah hin khua hlun b k a si A sinain atu Leitak mi hna khi a hlan Leitak mi an si lo i atu Leitak mi hna an um hlan ah khin Leitak miphun an rak tlaakmi kh a a si Tlaang lau Leitak Bawm le Mara miphun hna hi kanmah Lumi han ah hin an phan hmasa i cu hna n h cun Leitak khua cu an rak tlaak Atu tiang tuanbia ah minthang a si mi Siapanglai Tikhur zong hi mah hna nih cun an rak tuahmi a si Hi miphun hna lakah hin Leitak miphun hi phun nganbik an si ca ah "Leitak khua" ti ih an ti

Lumi Sin pi khua ah an um lio ah hin Mara Bawm Tlaanglau le Leitak miphun hna hi Lailun/Lunzttial ah kal lo in Lairam chungah an bung lut hmasabik i, Thlantlang khua hmun ah khin tlawm pal khua an si Cuka cun Mara miphun hna cu Thantlaang le Khuafo kar Marua tlaang ah khin an rai, Tlaanglau hna cu Bawlram ah khin an kal Leitak miphun

hna cu ni tlaklei ah an vung lan i, Leitak khua cu an vung tlaak Hi caan bi A D 1500 hrawng hio hi si dawh a si

Cu hna pawl cu (Leitak pawl) Leitak ah sau nawn an um i, Vui hrang nih a ţhio hna ca-ah Leitak khua cu an tio taak i, Tipi ral ah an kal Vui hrang nih a ţhio hna caan bi cu Vuangtu khua an tlaak hau a si ca ah, A D kum 17(0 hrawng si dawh a si Zeicah tiah Vuangtu tuanbia ah hin, "Vuangtu nih Thantlaang Khamrei Hlawnching pa Lian Ci an put i, Vui nih a ţhio hna ca-ah Tipi ral ah an kal" tiin a um ve ca ah, Leitak le Vuangtu an ţio ni hi i khat selaw a dawh

SIAPANGLAI TIKHUR AN HMUHNAK

Leitak, Tlaanglau le Miram miphun hna, Leitak khua i an um lio ah hin Keipaw khua ah, mikei pawl an rak um lio hi a si ve Keipaw khuami, mikei bawipa cu Phu Sui a rak si an ti Voi khat cu Phu Sui cu tam a vaak i, Lei khua ah cun a vung phan i, Leitak bawi fanu, Tial Vaang an tumi hi ti a rak than. Phu Sui nih cun, Tial Vaang cu

a tlaih i Keipaw ah cur a kal pi A sinain; Tial Vaang cu a dawh tuk ca ah Phu Sui nih cun a i siang loin, nupi ah a ser

Tial Vaang cu a tapi nih a hun kawl leng nang i Keipaw khua ah cun a hung phan i Phu Sui lo a kal kir a si ca ah a farnu Tial Vaang nih cun Sei a khuh i a thuh Zanlei ah cun Phu Sui cu a hung tlung i fonchung i a hung luh le caangka in ' Laimi rim a nam" a ti an i Tial Vaang nih con Keimah pei Laimi cu ka si cu keimah rim ta i si lai tiah a leh an ti Phu Sui zong nih cun a si tak rua a ti i, a dai an ti

Zanah cun an it i, Phu Sui cu Tial Vaang nih cun hitihin bia a hal (1) Kan ar raangte hi, zeicabdah hi tluk lawmmam hin kan congh hramh nak hi a si!" tiah a ti an ti Phu Sui nih cun Hi kan ar r angte hi hin kan nunnak ai tlu Hi kan arte hi a ke khiak law ka ka a kiak ve lai tiah a chimh Tial Vaang nih cun a th wh than i (2) Kan khua (Leitak) ti a har tuk i, tiva l wngte i an than khi khuazei tal ah ti a um hnga lo maw ' tiah a hal than Phu Sui nih cun "A um ko Tlak-um chungah Lachon chia bna selaw, a khupin chia bna selaw,

ou luchon a cinnak hmun zawnte cu to hna selaw ti a chuak ko lai" tiah a ti Cu bia an i ruahmi vialte cu a tapa nih cun a ngaih dih hna

A thaizing cu an tho i, Tial Vaang nih cun Phu Sui cu a thawh i, "Sa hi zei sa pauh na ka ei ter dih cang A sinain, thoci sa na ka ei ter bal lo i tho i sa hung ka ei ter law ka duh hnga" tiah a ti Phu Sui nih cang, Tial Vaang bia al cu a duh lo ca ah, tahrang a phurh i thoci kawl awkah cui a kal

A kal le cangka cun a tapa hi cun an tho i, an ar raang ca an i tlaih i an zam Zanlei ah cun Phu Sui cu a hung tlung i Tial Vaang a um ti lo An ar raangte cu a zoh i a um fawn lo Laimi rimnam a zam ko lai hi ta a ti i a hun dawi hra A hun dawi lengmang ko hna i Tial Vaang le a ţapa nih cun a kan phak deng cang lai an ti i ar cu a thla an khiah Cu ho ab cun, Phu Sui cu a kut a rak khiak ve Phu Sui cu a thin a tung tuk i, a rannak cun a hun dawi hna i, tlawmpal ah ar cu a ke an khiah Cu tikah cun Phu Sui cu a ke a rak kiak ve. Keitlau cu a ţhawn tuk ca ah a ke kiah bu cun, a hun dawi ţhiamţhiam hna

i, a za ca ig an tin ar cu i nghawng an merh i an thah Phu Sui cu i nghawng a rak i merh ve i, a thi an ti

Tial Vaang l a tipa cu Leitik khua cu an phun i Phu Sui n h a chim mi vialte cu an chimh i na Phu Sui chimn ng c cun tlik-um churg h cu Iichon cu an chih i in khup hnu h zan ih cun a kakip ih in thil i hmun khat ih cun lach i cu i ci i tiktak Cu tikih cuk i hmu i cu an cawh i ti a chuak tiktik Ti hur h cun ir ser i itu tiang Siapanglai t k ti an t n i k i a si

Cu tikhur ci Tial Vaang le a ti keitlau kut n in luatnak in in hmuiin i si ca n suilnak i ngtimi paulipa ih siapanglai tikhur ih an hung tlik i an kut an i tawl manh ih cun l air iwng hmann an thiang tiah an ti

ATU LEII I AN TLAAK si is

Kum 1630 A D hr i iah hin Lei tak le Miram hna sin i a kilm Thin ngan phun hna cu Aihlin Lahnmi l Sawibia phun pawl an sawm hr i i Salua Tipum in Leitak kan tlaak thai lai tiah an rak kir Leitak an phak hlan atu Ti

sen hmun khi an phan i, khua an sa. A'einain, cuka hmun cu facang a chuah lo ca ah, kan nang kho lai lo! Salua Tipum ah kan kir lai an ti Thangngan phun milai pa nih cun, "Kannih cu kan arpi kan tlumbter i, a keuh hlan cu kan hun nghak lai, rak kan kal taak ko u," tiah a ti hna an ti Cu tikah cun Thangngan phun a dang cu an kir i, milai pa cu Aihlin, Sawibia phun nih cun an hun hngah i, an hung taang. Salua Tipum cu Tawngkawlong ram chungah a um

Cu pa le a hawile cu Salua Tipum ah kir lain, Leitak lei ah cun an ra i, atu Aibur ram Saikai hmun ah khin an um Saikai cun an hun i thial than i, atu Lei tak khua ni tlaklei, Siapanglai timi hmun ah an hung um Cuka hmun an um lio ah cun aikhat cu Sawibia chung pa Sui hlen an timi pa hi a Sia sa nih a seh an ti A hnuhnak neh cu a hun zuih lengmang i, Siapanglai tikhur ah a hung chuak. Cuka ah cun, Cakei cu, Sia sa cu a rak ei cuahmah ko i, Sui Hlen nih cun a peel i, Cekei cu a thah A thahnak hmun cu a hun zoh i, tikhur tha ngai a si. Inn ah cun a tlung i, a hawile cu a chimh hna i, an hung zoh tikah tikhur

tha ngaingai a si ca ah an un n k cu an chuah taak i cu tikhur hmun ah cun khua an hung tlaak Cu khua cu atu i a umnak Leitak khua khi a si i sia neh zuh in an hmuhmi tikhur a si ca ah Siapang lai Tikhur an ti Leitak le Mirim nih an rak tuah ho ah hin Siapanglai Tikhur n rak ti rih lo n umnak hlun tiva kha 'Aihlin pa va an ti i, nihin tiang Aihlin pa va tiah an kawh thai

Cuticun, Leitak khua cu Thangngan phun nih cun an uk hna Thangngan phun hrinthlaak hi a cu bitihin an si Thang ngan nih Rum Thang a hrin (Rum Thang pa hi Thangngan si dawh cu a si lo Zeicahtiah Salua Iipum i an um ho in Thangngan chung ti an si cang ca-ah Leitak a hung tla thantu zong cu Thangngan chung i milai pa a si ko A sinain Rum Thang pa hi a ho a si ti taktak hi hngalh a si lo ca ah Thang Ngan nih Rum Thang a hrin tiah an mah tuanbia chimtu pawl nih an ti) Thang Ngan nih Rum Thang a hrin Rum Thang nih Lai Ngan a hrin Lai Ngan nih Halkha Kheenglawt chung a thit i, Lian Bawi le Rum Lia, a hrin hna A nupi cu a thih ca-ah, Zokhua cu a thit than i, cu nu he

cun, Thaw pa (Thor pa), Bawi Hniar le Bawi Thing a hrin hna Lian Bawi hrin cu atu i, Aibur Sa Khawng te chung khi an si

Rum Lian nih Tial Hnin a hrin i, Tial Hnin nih Tlei Khar a hrin Tlei Khar nih Hmun Hlun a hrin i Hmun Hlun nih Chum Kung a hrin Thaw Pa hrin ca atu i Thony Ngun Uk te chung hi an si

Bawi Thing nih Sai Thang le Mang Lung a hrin hna i, Sai Thang nih Tai Chang a hrin Mang Lung hrin cu atu i Khua Uk le Thang Hnin te chung pawl khi an si Tai Chang nih Lian Hnin Thang Bi le Khen Hnin a hrin hna Lian Hnin nih Khua Hnin a hrin i, Khua Hnin nih Mawng Kio a hrin Mawng Kio nih Van Kung a hrin i, Van Kung nih Sang Khar, Je ovah Witness Pastor, a hrin

LEITAK KHUA AH HLAWN CEU BAWI AN CANNAK

Leitak khua ah Thangngan le Aihlin phun pawl nih khua an tlaak i, tha te i khua an sak hnu ah hin, sa le ral tunveennak ah kan tle tlai deuh ai an ti i, mi kan kawl lai tiah Leitak khuami

cu an i thawh Cu hio ah cun, Mang Kheng Hlawn Ceu bawi Ral Hnin fale hi ram kan kawl lai tiah an i thawh ve i Leitak pawl he cun Limiliang an timi atu Congthia khua hmun ah khin an i toog an ti Thawngpang cu an i hal i an duhnak a khen ca ah cuticun Hlawn Ceu pa cu, Leitak an cun in put i Vokkeuh Arkeuh an pek

Cuticun ni khua a hung sau tikah Hlawn Ceu pawl cu an cnuak cl o i Thangngan p'un pa l nih can a i kan tei lai ti an piang Hlawn Ceu cu Zahau phun an si ca ah (Hi hio ah hi Lair in ab Hlawn Ceu phun hi mithawngbak le min ngeihik an rak si) an hni fenh hi n khup tiang tete nin an i tenh i cucu Thangngan phun pawl nih cun scrl sat nak i i hithin hla an phuah hna

An hni seng an ciri hmeng vo beh
Cale caki zaw na ta e, t ah au ti hna
A sullam An hni fenh nih an thapet hmanh hup hlah e
Sa le ral dah ngai an si ti hna

Hlawn Ceu pa nih cun fa a hrin i, Ceu Pa le Lian Hlawng an si Lian Hlawng nih fa a hrin hna i Chiah Tin Khar le Van Hnuai Thir an si Hlawn Ceu

cu'in thengchia i. Thangngan phun pawl dalan tel dang hnau Cu tikah cun Thangngah phun pawl cu, Leitak um cu an titin tla tr lo i, Surngen Cinuah pawl tam an hei hna i, atu Aibur khua khi an va tlak.

Thangngan phun Aibur ah an kal dih ca-ah, Hlawn Ceu cu Leitak ah cun bawi ah an cang thai i, Chiah Tin Khar nih Leitak ram cu a co A nau pa Van Hnuai Thir cu hau zuli a sawm hna i Tipi ral ah an kal i, Sangau khua khi an va tlaak Van Hnuai Thr nih Lian Kung le Thi Khar a hrin hna. Tial Khar nih Thing Tu a hrin i, Thing Tu nih Hai Hmung a hrin Hai Hmung nih Tai Thio le Van Hnuai Thir a hrin hna Hai Hmung nih atu i Lawngthai khua khi a va tlaak.

Hlawn Ceu pa nih Lian Hlawng
Lian Hlawng fa Chiah Tin Khar le Van Hnuai Thir

Chiah Tin Khar	Sai Thang
Sai Thang	Bawi Khar
Bawi Khar	Ral Chum
Ral Chum	Mang Hnin

Mang Hnin	Tial Khar
Tial Khar	Thawng Ceu
Thawng Ceu	Ral Chum
Ral Chum	Mang Hnin
Mang Hnin	Sang Vung
Sang Vung	Mang Ling

A cunglei min hna kan zoh tikah, Leitak ah Hlawn Ceu an nawinak hi chan 12 tluk a si i, Hlawn Ceu hlan ah chan hnih tluk um dawh an si ca-ah Leitak khua cu chan 14 si dawh a si Chan khat ah kum 25 in kan tuak ah cun, kum 350 a si i Leitak an tlaak nak hi A D 1630 ah si dawh a si

HMUNHALH KHUA

Hrang Chia le a hawile Khuangcawi khua i an um lio ah hin Halkha Zaathang That Cin fa Kim Dun hi Saiha bawi fanu, Bawi Hniang a thit i Saiha ah an um. Hrang Chia le a hawile nih cun saral kan i tuagveng kho lai lo an ti ca ah, Kim Dun le a nupi cu an va laak hna

Kim Dun cu a bung thi i, Khuang cawi khua in. Tikir kan tla lai an ti ah hin, Kim Dun nupi nih Fambawl phun

Bilzam Tlumang phun Pa Tawi le Rual hleng phun Hram Ai a sawm hna i, Khuangcawi khua ah cun ina 25 an taang

Cu hna nih cun 1840 kum hrawng ah Hmunhalh khua khi an huog tlaak Kim Dun fa khua chun cu a bawi i, Khua Chun nih Nu Chun faah Huat - Luai a hrin i a pa Bawi fung cu a chawn Asi nain nutak fa Ngun Kung a bung zat tikah Huat Luai nih Banaw htlang khua a tlak i Hmunhalh ah cun Ngun Kung cu bawi a si Huat Luai Huat Luai nih Banawhtlang a tlak hi cu Kum 1920 hrawngah a si

Thangngan phun Rum Lian nih Lai Ngan a hrin i Lai Ngan nih (1) Rung Ling (2) Lian Bawi (3) Mang Lung le (4) Thaw Pa a hrin hna Rung Ling hrin cu atu i Rung Ling te chung khi an si i Lian Bawi hrin cu Rum Thang te hi an si Mang Lung hrin cu C Q Lai Tom te hi an si i, Thaw Pa hrin cu atu Tonny Ngun Uk te hi an si.

Thangngan chung Aibur ah an kal dih ca-ah, Hjawn Ceu cu Leitak ah cun bawi ah an cang thai i, Chiah Tin Khar

nih Leitak ram a co i atu i Sang Vung te chung hi an si A nau pa Var Hnuai Thir cu hnu zul ai sawm hna i Tipi ral ah an kal i Sangau khua khi an va tlaak

Van Hnuai Thir nii Lian Kung Tial khar le Tial Nawn a hrin h ia Tial Khar fa ah Thing Tu Thing Tu fa ah Hai Hmung Tai Thio le Van Hnuai Thir an si Hai Hmung nih Lawngtlai khua a tlaak

NGAPHAI KHUA TLAAKNAK

Ngaphai khua hi Zokhua Far Thluai nih a tlaakmi a si i kum 1790 A D rawngah hin si diwh a si Far Thluai cu Zokhua Khengmual chung a si i unau rual 3 lakah ngakchia bik a si An unau rual in an pa ro an i cu i i i ulc nih ro an cuhning a thin a hun ca ah Zokhua in a chuak i Hautheng miphun umnak Ciraang khua ah a phan Ciraang khua ah cun a um i Hautheng miphun nih cun 'mipeem an ti ca-ah a thin a hung i a thial than Ciraang khua cun a chuak i Lasawva kam lungkua ah a um Cu lungkua cu 40 X 15 tluk a kuami a si i umnak a that ca-ah, Far Thluai cu cuka

ah cuu khua a sa Cuca ah cun atu sase. In "Far Thluai Lungkua" tiah an ti thai.

Cuka i a um ko ah cun mikhat a suc a chop i, Hleapo bawi Hoi Ting, he an i tong. Far Thluai nih cun, Hoi Ting cu khua thar tlaak a sawm Sihmaubselaw, Hoi Ting nih cun, 'keimah cu ka si kho hai lo. 'Nangmah nih kawl law na bmuh ah cun, 'ka far va Mang Hlei ka ret ter ve lai' tiah a ti

Cuca-ah cun Far Thluai nih cun khua thar tlaak awk cu a kawl i, atu Ngaphaste khua-kbi a tlaak i, "Ngaphai khua" tiah a ti An biakam bantukin, Hoi Ting nih cun, a farnu le Mang Hlei cu Ngaphai ah cun a hun thlah hna Mang Hlei cu, Cinzah a si i, bawi phun an si cu-ah, Ngaphai-cu an uk hna Khua tlaan taktak ah cun, Far Thluai a si nain, Mang Hlei hrinthlaak nih, bawi kan si an ti ca-ah, Za Tei nupi Nguo Khen nih hitihin hla a phuah hna

Bi-Hlei a ce pa hoei va ne,
Thu na zo a lai ti te a la,
Far Thluai lokhu taw a thu zau.

A-sullam Zungzal bawi nan si kan hngal lo,
Thawhkehnak tak hun sawt
tak ah cun,

Far Thluai Lungkua ir a thenni
hna
Far Thluai hrinthlahak hna cu atu tiang in
Miram le Matu pengah tampi an um

NGAPHAIPI LE NGAPHAITE THENNAK

Far Thluai tlakmi Ngaphai khuami hna acheu cu Tinca khua ah an i un i thial i khua cun a hung sau cun Tinca khuami nih cun Ngaphai kan si tah an ti ve An thial chin lengmang i Tinca khuami hna cu Ngaphai khua mi nakin an tam deuh cang ca ah khua min cu an i cuh cang Mirang kha an hung kai i Mirang sinah cun khua min cu an i cuh i tam an i cuai, Mirang nih cun Ahodah a bawi deuh?" tiah a hal hna Kanmah kan bawi deuh" an ti veve ko nain Tinca khuami cu an tam deuh ca ah an te hna Cuca ah cun Tinca khua cu Ngaphai pi an ti i, Far Thluai khua cu Ngaphaipi tiah an ti hna.

VUANGTU KHUA TLAKNAK LE AN BAWI

Kum 1820 hlawngah hin Matu Peng Vuati khuami Thang Cem an timi pa hi ram ka kawl lai tiah a hun i thawh i Leitak Thangngam phun sinah a hung phan Leitak bawi nih cur 'Hikahin um ve ko tiah an rak ti i Leitak ah cun sau nawn khua a sa Sia tampi a zuat hna i ramlak ah Sia cu a khalh tawn hna ca-ah sia a cawnghnak hmun cu ' Thangrem Siacung" tiah nihin tiang an ti thai

Asi nain Leitak um thai cu a lung a si lo i Vuangtu khua ki i a va tlaak Vuangtu khua cun kanmah lawng cu saral kan i rungveng kho lai lo a ti ca ah, Halkha ah an ra i, Sangpi bawi Thang Ding kha kan in put lai tiah an hung sawm Thang Ding nih cun a mah ngaingai kal awk cu a si thiam lo ca-ah Lungzarh khua i a fale Al bik le Hlei Lian a pek hna

Al bik le Hlei Lian cu an put hna i, Al bik cu Vuangtu ah cun bawi a si Al bik nih fapa a hrin i, Hoiar Kham a si Hoiar Kham cu a hung za i a pa a nun rih ca-ah atu Khawbung khua khi

a tlaak ı cukı cuı bıvı a sı A sınaın Vuangtu bawı Al bık cu a hung thi ı rocotu an um lo ca ıh Hnıar Kham fapı Lul Ceu nıh Al Bık ro cı ı va co ı Vuangtu bawı ı sı than Hnıar Kham fa upa Lıan Hei le ı fal hnı cu Khuı bung ah cun bıw ın cı g tnaı Al Bık hrınthlaak hna cı

Al Bık nıh Hnıar Kham a hrın		
Hnıar Kham nıh	1	Lıan Hei le
	2	Lul Ceu a hrın hna
Lıan Hei nıh	1	Kıl Khar le
	2	Za Uk a hrın hna
Kıl Khar nıh	1	Lıan Kung le
	2	Lın Uk a hrın hıı ı Lın Uk cu a hruı

Lıan Hei fa Za Uk nıh Sıanı Mang a hrın Vuangtu bawı Lıl Ceu nıh Ral Uk a hrı Ral Uk nıı Pı Cık Ia Cık nıh Raı Kung Ral Kung nıh Za Bıaı a hrın hnı

HRIPHI KHUA TLAKNAK LE AN BAWI

Hrıphı khua hı Rınglawt phun nıh khua an rak tlaak ı Madı khuı an rak tı A sınaın an mah lawng cu saral kan

ı mangveng kho lai le ti khua an ruah Ho ah, Sangpi chung Thang Ding, fa Al Bik le Hlei Lian cu Vuangtu nih an put hna ı, Al Bik cu Vuangtu ah cun bawı a cang ı, Hlei Lian cu, a u pa sınah um lo ın ram dang tlaak awk a hung kı l ı, Ringlawt khua pawngah cun a hui g um Ringlawt phun hna nih cun, Thang Ding fa a si ti an hngalh ca ah an auh ı hmunkhat ah an i fon ı, khua an tlaak Cucu, Hriphi khua an ti ı, Hlei Lian nih cun a uk hna

Hlei Lian nih nuhrim fa ah Tin Kham a hrin i, nutlai fa ah Van Fhang le Mang Lian a hrin hna Nuhrim fa Tin Kham nih Mang Hei a hrin ı Mang Hei nih Thawng Ling a hrin Thawng Ling nih Khar Luai a hrin ı, Khar Luai nih Tin Kham 2 a hrin Tin Kham nih Thawng Ling 2 a hrin

Cuticun, Sangpi chung (Zaathang) Thang Ding fale nih Vuangtu Khuabung le Hriphi an uk hna ca ah, Zophei ram cu, Zaathang chung ram ah a cang Hlei Lian nih, Hriphi khua a tlaaknak hi kum 1230 hrawngah si dawh a si

SALEN KHUA TLAAKNAK

Hriphi khua in H'ei Lian fa hniang bik pa Meng Lian nih khua thar tlaak awk kan lawl lai tiih hawi a sawm hna i, an kal Hriphi khua in mitlak lei ah an kal i atu Salen khua thlangah khin khua pakhat an va tlaak i Caangkal khua tiah an ti Cuka ah cun kum 3 tluk khua an sa i, an mah lawng cu saral ru vernak ah an hna a ngam lo ca ah Thau khua ah an va kal i Vuangtu chung pa Tho Hlawng an va put A sinain cu pa he lawng zong cun an hna a ngam thiam thiam lo ca ah Halkha khua ah n ra than i Kheenglawt chung pa Lian Khumh an vai sawm Lian Khumh le Tho Hlawng nih cun Asiahcun hika hi cu saral run-vennak ca ah a that deuh lo ca ah a chik deuh ah khin i thial kun usih" an ti hna Khika ram khi Cinrah ram a si ca-ah Thantlaang Cinzah sinah an hal hna i Thantlaang Cinzah hnatlaaknak in chaklei deuh ah cun an hung i thial i, Salen tiah an ti Hi lio caan hi kum 1850 hrawngah si dawh a si

VOMKUA KHUA

Hrıphı khua ţhiamthiam in Hlui Lian nih nutlai fa ah a brınmı upa cem Van Thang nih hawı a sawm hna ı Vomkua khua an va tlaak ve Vomkua khua an tlaak zong hı kum 1850 hı awng hı si dawh a si

Cuticun, Thantlaang peng khua vialte hna hı, Thantlaang Tlaangrua Leitak, Vuangtu le Hrıphı khua an tlaak chap lengmangmı an si hna Kum 1890 February thla nı 13 ah Mıraang cu Halkha khua an phan ı a thaızıng 14 3 1890 ah Thantlaang bawı nih Mıraang sınah an ra ı an tak rem hna lıo ah hin cu lıo ı an ukmı hna Thantlaang peng khua hna cu a tanglei hna hı an si tiah Mıraang sınah cun an bung chim

	Khua mın		Inn zat
1	Thantlaang khua		110
2	Sepum khua	—	30
3	Sıhhmuh khua	—	10
4	Farrawn khua		30
5	Lungdıng khua	-	10
6	Lungler khua		100
7	Dawn khua		100
8	Thangzang khua		100
9	Bungkhua khua	..	30

10.	Tungkah khua	20
11	Ruakbua khua	30
12	Tiau khua	100
13	Hriangkhan	50
14	Tikir khua	20
15	Salen khua	30
16	Hmunlipi	60
17	Thlual ia	50
18	Tlaangtua	80
19	Tuangpi	100
2)	V nkua	0
21	Tlaangtia	0
22	Knu hal	10
2	Hmunl alu	0

MAR Ti LAI DOHNAK

Kum 1700 A D hrawng tiang ah hin Lairam ah Mar miphun tampi an rak u rih An umnak hmun hna cu Lailam perg ni'laklei le Thantlang peng nitlak lei vialte ah hin an rak um

Mar miphun hi Kalcun o u L i am ah hin Laimi hlan ah an rak kai i an hnu in Laimi phun an rat ca ah Laimi nih hin an tei lengmang hna i, Mar cu an zaam lengmang ca ah Laimi nih an umnak cu an rak rolh lengmang hna

Sunthla Lailun zongah hin an rak um cang hnǎin, Laimi an rat ih an zaam i, Laimi nih an rolh hna Laimi Lairam i an hung phak tik zongah hin, Mar nih cun an kianh hna ca-ah, Palam peng nitlaklei le Thantlaang peng nitlaklei ah an um, Laimi, (Hmailei sam tom Laimi) hna cu Haifha peng a diblak le Thantlaang peng a cheu (nichuahlei) ah an um ve i Thantlaang pengah cun, Khualbringtlaang ah khin ramri-ah an rak um Vanzang-tlaangah Vanzang le Pautu ah khin an rak um Lian Do te unau tuanbia hi Vanzang i, an rak um lio ah a si

Hi lio ah hin, Mar hi Lairam ah sau deuh a rak um chungmi an si ca ah an hanngan ngaingai ve cang i, Vanzang bawi Hau Cem an timi pa hawi cu a rang chiahnak lampi hmanh hi a dangte in kaupi in, a michia hna nih an rak sawh piak ti a si i, cu lam cu atu tiangin a um ko rih (Vanzang nih cun 'Hau Cem rang chiahnak tiah atu tiangin an ti rih) An thlan hi tampi a um i, an Hauka ah an bawipa Hau Cem thlan cu a um i, khuaruahhar ngai a si venak cu lung a Sanlei pe 8, a vaang pe 6, a chah pe 3 a si mi pi hi a thlankhar ah an khar i, cu

i Vanzang nih a thlan thlano cun lam an cawh ca h a sui in a pem i m nung pathum ruh a um (Cu ruh cu Pu Ch n Kio nil a mah mi tumi im io k hmuh mi si)

Cuti an rak lenh c ah cu n pawngk im i ummi hn i he cu rak i rem ti lo i an r k i do l n n in un Voikhat cu Sopum le Tlartlairi l il l Lahva tiv i uel ah Thar i l umil hna cu N i di ir p i i Mr m a thli an i pel hna i in tl a i an rak thah hna

Cu bantuk cun hi llr tl g zongah hin Mar nih cun La i tu i u an thah hna Zeicah dah cuti n tl n hna tian cun Laimi he unilimun an i cuh pauh ah Laimi nih cun an te l r nang hna ca h an tu n a hunnak ca i si Cuti an thah lengmani hna ca ah cun l r zarh le Thantlaang cu an thin a hun tuk an duh hna lungza h le Tlan ang hi an mah lawng cun m i m d h ca eh an do ngam hna lo i lungzarh Thantlaang Cinzah bawi nih cun Halkha Nguntual chung bawi, L an Dur an hung i roih Lian Dun zong nih cun a mah lawng cu a ngamh ve lo ca ah Zo Kawl

(tilin khuami) Maung Myasan an tumi pa a va sawm (Zo-Kawl hi Lai hrin an si ve. Kalemyo i an um ho ah chuakkhat laitlai an si nain, an nih hi. Laimi sinah Lairam ah kai loin, Letsava dong an hrawng i, Zawram ah an um ca ah, Zo-Kawl an sinak cu a si)

Tihn khuami Muang Myasan cu meithal zuun 200 le dar miakpi zuun khat le ralkap 200 he a hun i thawh i, Halkha Nguntual caung bawi Lian Dun cu a hun i sawm i, Thantlaag le Lungzarh ah cun an ra Hi ho ah hin Laimi le Mar miphun nih cun meithal hi a mui hmanh an rak hmu bal lo i, a theih zong an rak thei bal lo Muang Myasau le a ralkap hna nih meithal an rak ngeih khawhnak hi East India Company nih Bengal ram kha an rak lakcang i, Kawlram cu an rak la rih lo. Asi nain Kawl le East Indian Company hnatlaknak in Tavoy khua Naaf tiva kam nih tilawng dinhnak kha an rak tuan i, Europe ram i, mei thal an hman duh ti lomi Tawkeu meithal pawl kha cuka tilawng dinhnak ah cun an rak zuar i, cucu Muang Myasan le a ralkap pawl nih an rak

cawk canh an ngeih nak cu a si

Maung Myasan cu a ralkap 200 he cun an ra i, Lungzarh khua cu an hung phan Zeitindah kan doh hna lai tiah khua cu an khang i Maung Myasan le a ralkap nih Khualhring tlang hin Zongte lei hi an nam lai i Thlantlang nih Vangvang tlang hi an rak nam ve lai ti a si Mg Myasan le a ral kap pawl nih cun Tlangkhua in Zongte lei cu an hun nam i, an meithal cu i an kah hna Mar pawl nih cun zei a si ti cu an hngalh lo i, fei le nam in rak doh an timh hna Meithal cu an hun kah hna i, phung ati i a thawng an theih tikah cun an lak i minung pakhat kha an khen i a thi Cu tikah Mar pawl cu an khuatuah a har i ' Zeidah a si hnga ? Phung ati pauh ah kan thi," an ti i ar ko in an zoh hna Cuticun anhun nam chin lengmang hna i, Mar pawl cu an thih lengmang caah Phung ati pauh ah kan thi i doh khawh ding an si lo an ti i an puan hmanh la manh loin an zam Cuticun an dawi lengmang hna i khua khat hnu khua khat, chun khat le zan khat ti awkah an laak Mar pawl vialte

cu Tio Ral ah an zam dih. An bawipa Lalmisiing zong an rak tl ah

Vanzangtlaang i a ummi hna cu Thantlaang nih cun an hei nam ve hna i, Khualhringtlaang i an i dohnak thawng. pang le an konglam cu an theih ca ah, Vanzangtlaang Mar pawl vialte zong cu inn khat hmanh taang loin, Tio thlang ah an zaam dih ve

Lairam i a ummi Mar, cuti an vung zaam tikah cun Tio thlang i a rak ummi Mar, Bawlte phun pawl cu an lau ve i, thlanglei chin ah an rak zaam ve Bawlte phun pawl umnak hmun cu a lawn ca-ah cun Lairam Mar pawl cu Bawlte phun pawl umnak ah cun an um ve Lungzarh le Thantlaang pawl nih cun hung kir kho ti hna hlah seh tiah Tio cun an cawngh hna i, cu a cawngtu hna tampi cu caan a hung sau cun an ram ah kir ti loin, Tio kamah cun khua an sa colh i, atu i, Thaidor ngharchip khua hrawng minung khi an si Cuticun, Khua fo le Lungzarh tampi hna cu atu tiang Mar ram ah tampi an um Bualpi khua cu Cinzah chung Ngun Ling nih a tlaak i, Lungzarhtum khua zong khi, Lungzarh khua in hei tlaak mi a si.

Mar miphun le Laimi phun hi Chin timi miphun chung ummi an si ca ah phunkhat cu an si. Asinain Mar mi-phun hi Zo miphun chung mi an si i Laimi phun cu a hramthawk tein Lai miphun an si ko i atu i Cinzah Z thang Khenglawt ti bartukin hiinphur i i tok i dangmi an si. Hrii phun in an rak i dang nain miphun in an i khah c ah (Chin timi mi phun v vc kan s) i i luk ram in Kawl ram ah an hung zuan tik ah hin hmui khat te h chuakkhat lc i ii lai tein a ra mi an si

Kalemyo an hung phak t angih hin hmunkhat te ah an ra ti i Kalemi tu ah hin hmunkhat r ii gai i tmi t oii Mar miphun pawl hi atu Tension sii g ih khin an rak um i Lai miphun pawl cu Nahchawng khua hmun hrawnkah l in an rak um Cuca ah cun tl iang cui g i an hung kai channak zong hi ai khat l i i Mar miphun pawl hi cu Shan Tul ik pawl hremnak ca h lo ruangah i i i kan nih Laimi phun tu hi cu A D 1304 ah Ava Siangpahraang nih a uknak a hin kauhter lio ah a si ca ah, Mar miphun pawl Leiram ah an hung kai hmasatnak hi a si Cuca ah cu Mar miphun pawl cu

A D 1300 hrawngah Lairam ah an kai i Laimi phun pawl cu 1370 hrawngah Lairam ah an hung kai ve Lairam lei ah Mar miphun pawl cu hung kai hmasa hmanh hna selaw, Mar miphun cu phaizi/ tebau deuh an si ca-ah, Laimi an hun tik pauh ah an kianh lengmang hna Cu ca ah cun Laimi le Marmi hna cu u le nau chuakkhat le la tlai sihmanh hna selaw, a hnu ah cun an i rail i an i do lengmang, an i doh tik pauh ah Laimi nih an tei lengmang hna ca-ah, Mar nih hin, Laimi cu an huat deuh hna A sinain, hmunkhat i an umnak pa ih ah i in Laimi nih an uk zungzal hna Thantlaang Cinzah nih hin Tipi ral i a ummi Mar khua tampi hna an uk hna i chiah an kholh hna Chuncung le Mangkheng Hlawnceu hna zong nih Tio raal khua tampi hna cu an uk hna i, caan saupi tiang chiah an khaw'h hna A hnu ah cun, cuti chiah khawlh lengmang kha an duh ti lo i, an rawi hna i, Halkha Nguntual chung Thang Hliang zong Hausat khua ah an rak than dengmang.

History kan zoh tikah hin, zeitikhmanh ah Mar miphun hi an lang bal lo i, Lai a si lo ah, Chin ti lawngin an rak

lang tawn Lairam an hung p'ak hnu lawngah hin an bung karh deuh ve cang i Mar miphun tiah min langin an nung um ve A sinain Mar miphun hi Lai mi phun cu hri ip iun in i daug hmanh usih law miphun in kan i khah ko cu ah Tio thlang le Tipi th'ang i kal tikah hin Laimi h i z i g tamni n kal ve i Mar ram a'i hin l i ni i' an tampi in um ve

KHUALHRING TLANG KHUA TLAKNAK

Khu lhring tlang u Khualhring miphun a si mi Mar uminak a rak si ca ah atu ti ingin khualhring tlak an ti ihai kaualhring miphun hra cu l ung zarh Cinzah nih aimah lawng an tuk ngam nna lo ca a'i Halkha Nguntual chung ah i sawn hna i (I in Dan) Khualhring tlang Mar vialte cu in thi i dih hna Cuca ah cun Khualhring tlang vialte cu Halkha Nguntual chung i im ah a tla Cu hio Khualhring rain cu Laiva semnak in Tio ah Tio le Lahva tonnak in Lahva hna lei ah Lungzarh khua taw tiang a si

Mar an tio hnu abhin abohmanh nih khua tla ngam loin sau nawn a um Sau nawn hnu ah cun (Kum 1760 hrawng) Zahau nih atu Zongte khua an hung tlak Cu tikah cun Halkha Nguntual chung nih cun an ram kha Zahau nih an kan chuh sual lai ti an phan ca-ah Tlangte khua khi an hung tlak ve

Tlangte khua i Nguntual chung tha te i khua an sak hnu ahhin Ramthlo khua in Hlawnceu pa Tler Hmung an ti mi pa hi Tlangte ah cun a iak pem i Tlangte khua ah cun sau um le in Tlangkua khua khi a vung tlak

Cu hrawng ah cun Chuncung Mangpa chung an ra ve i atu Tihbual khua pawngah khin Lenzung khua an hung tlak ve Voikhat cu Lenzung khua Mangpa chung pawl nih cun Pawpi an kah i, cu pawpi an kahmi cu Tlang khua Tler Hmung fale nih cun an chuh hna, Lenzung pawl cu an thin a hung tuk i, anmoh lawngin zei an ti ngam tung hna lo i, Thlantlang Lai Luai an va roih Lal Luai nih cun Tlangkhua cu a va fanh hna i minung 12 a tlaih hna. Thantlang lei ah cun

a hun tlun pi hna i Sopum hul i an phak ah Lal Luai nih cun a thih mi hna lakah pakhat pi Tawk Al an timi pa cu hmuichon ah ai sel i a kah i a thi A tangmi 12 hna cu Thantlaang ah cun a phak pi hna i hreng a khenh hna i a hrem hna Thin Lhua upa cu Thantlaang ah cun an r i Lal Luai cu an hung rem Lal Luai nih cun Tlaangkhua le Lenzunt mi hna cu i rem ter hna i an kir A sinain Lenzun khua imi hna cu Lenzung khua ah kir cun ti loin Tihbual khua khi an tla k i an tiangin a hmun thai

Tlaangkhua Tler Hmung ... Van Hai a hrin i Tler Hmung le ... mi cun Tikhu ngtum khua khi an hei tl ... chin i, atu Col Van Kulh te chuic ... an si

Cu tikah cun Nguntual chung nih cun kan ram midang nih an kan ci uh thai lai ti phan ah Thingbua khua k i an hei tlaak than

Zongte khua cu Khuallung ram i rak si i Nguntual chung nih an thio hi a ca ah. Nguntual chung ram a si nair Zaahau nih an hung tlaak ca ah Khual hrirgtlaang minung dang bo i fonh loin a

dang tein, an rak um Cu tikah cun Nguntual chung nih cun kan ram a si tiah bia an tamh Zongte khua Zahau zong nih cun 'a si tak ko tiah an ti ca-ah, Nguntual chung pa Siang Kawng kha bawi ah an laak. A sinain, Siang Kawng cu, Zahau he cun an zia a rem ti lo i saupi a um hnu ah 'Ka um kho ti lo" tiah Tiangte khua ah a hung kir Cu thawk cun, Zongte khua cu Zahau ram ah a cang thai

VANZANGTLAANG KHUA TLAAKNAK
VANZANG LE SOPUM

Laimi nih, Mar pawl cu an tei hna i, Lairam in an zaam dih cang ca ah Vanzangtlaang thluan cu ram lawng a si cang Cuca ah cun, Thantlaang Cinzah Hlawnching pawl nih, Vanzangtlaang cu khua tlaak an duh A sinain, an lung chungin an phanmi cu, Mar pawl kha an ra than lai i, an kan thah lai ti an phang A thlithup tal in an kan chim than ve sual lai ti hi an phang Cuca-ah cun, khua ngaingai i, tla loin, tluanglo ah an tlaak Cuticun, Vanzangtlaang thluan ah

khin a kakip ah lo cu an tlaak Cuticun kakhat hnu kakhat an i thawn i lo ah cun an thlawh hna

Cinzah Zahngo pa Tei Kar le a tu pa Khar Hlei (Hlawnching pa) nih hin atu Sopum khua pin i Rullei timi hmun khi lo ah cun an tlaak i saupi an um hnawh Tei Kar hi fa lai a si ca ah Thantlaang khua ah sakhua rawlrel tinco awk zeihmanh ka ngei hlei tung lo tiah a lo thlawh hmun cun atu Sopum khua khi a hun tlaak Cuticun khua bang lo riak bang saupi an um hnu ah cuka ah cun, khuarg a ciwi colh Cuca-ah cun Sopum khua khi a hlan ah cun Sopum an rak ti lo i Khuangcawi hmun an rak ti Cuticun saupi cu um thai a si i khua ah a cang thai i Sopum khua tinh an ti i atu tiang a hmun

Sopum khua cun Vanzangtlaang cu ramriahnak le tlo lennak ah an hman i Mar ral tih awk a um ti lo tiah an ruai ca ah kum 1750 ah Tei Kar le Khar Hlei nih Vanzang khua khi an va tlaak than

Tei Kar (Cinzah) le Khar Hlei (Hlawnching) cu, Vanzang an un thi Tei Kar nih Kil Hmung a hrin i Khar Hlei nih Tai Sawn a hrin Vanzang ah cun

sau tawn khua an tak ca-ah, Ihn 100 hrawng tiang an rak karh.

TLAANGPI KHUA TLAAKNAK

Thantlaang Cinzah le Hlawnching nih an i tinhmi taktak cu, Tlaangpi khua va tlaak kha a si ca-ah, Tei Kar le Khar Hlei cu thi cang hmanh hna selaw Kil Hmung le Tai Sawn nih cun Tlaangpi khua tlaak awk cu an i tim thlamthlami Cuca-ah cun, an hawile tampi hna cu an i sawm hna i, kum 1790 hrawngah hin Tlaangpi khua cu an va tlaak taktak Tlaangpi an va phak ah hin Inn 70 hrawng an si an ti

